

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
Tiesību teorijas un vēstures katedra

Bakalaura darbs

Latvijā notikušā apvērsuma juridisks raksturojums

Saņemts

_____ katedrā

200_. g.

Sekretāra (- es) paraksts

PLK nodaļas
6. semestra studente
Zanda Lakstīgala
z106011

Zinātniskais vadītājs
Dr.iur.,prof. Jānis Lazdiņš

Rīga, 2009

Satura rādītājs

Satura rādītājs.....	2
Ievads.....	3
1.Politiskā situācija pasaulē no 1920.-1934.gada 15.maijam.....	5
1.1. Politiskie notikumi Krievijā.....	7
1.2.Politiskie notikumi Itālijā.....	8
1.3. Politiskie notikumi Vācijā.....	10
2. Latvija pēc Pirmā pasaules kara līdz 1934.gada 15.maija apvērsumam.....	14
3. Apvērsuma jēdziens.....	22
4. Ministru prezidenta kompetence un atbildība likuma priekšā.....	25
Kopsavilkums.....	35
Anotācija.....	37
Izmantoto avotu un juridisko aktu saraksts.....	38

Ievads

Autore izvēlējās rakstīt bakalaura darbu par Latvijā notikušo valsts apvērsumu, jo uzskata, ka Kārļa Ulmaņa (1877-1942) vadītā 1934.gada 15.maija apvērsuma tiesiskie aspekti ir izraisījuši plašas diskusijas gan juristu, gan vēsturnieku, gan pētnieku vidū. Diskusijās skartās tēmas ir par apvērsuma norisi, par tā likumību, kā arī par K. Ulmaņa kompetenci to rīkot. Pēc autore domām, šie ir samērā būtiski jautājumi, jo K. Ulmaņa vadītais valsts apvērsums viennozīmīgi ir ietekmējis gan Latvijas valsts vēsturi kopumā, gan tās attīstību ekonomiskā ziņā, kā arī kultūrā un citās jomās. Svarīgu nozīmi ieņem fakts par likumā noteikto atbildību toreiz un tagad, par to, kā mainījušies normatīvie akti un sodi kopumā.

Autores bakalaura darba mērķis ir, pirmkārt, izpētīt politisko situāciju Eiropā, no 1920. gada līdz 1934. gada 15. maijam, lai salīdzinātu to ar Latvijas Republikas tā laika politisko situāciju, kā arī apskatīt notikumu gaitu, kuru rezultātā, Latviju piemeklēja būtiskas pārmaiņas politiskā ziņā. Otrkārt, autore mērķis ir izanalizēt jēdziena „ apvērsums ” juridisko nozīmi un pielietojuma tiesisko pareizību, kā arī izpētīt terminus ar līdzīgu skaidrojumu, un apskatīt citu terminu skaidrojumus, kuri vēl varētu atbilst K. Ulmaņa veiktajām darbībām. Treškārt, autore mērķis ir izanalizēt Ministru prezidenta likumā noteikto kompetenci, kā arī rīcību 1934. gada 15. maijā notikumu kontekstā, lai noskaidrotu, kāda atbildība draudēja apvērsuma organizatoriem, par viņu rīcību, ja viņi tiktu saukti pie atbildības likumā noteiktajā kārtībā.

Lai izvirzītie mērķi tiktu sasniegti, autore uzdevumi ir tā laika nozīmīgāko normatīvo aktu – Satversmes un Sodliikuma izpēte, dažādu autoru darbu izpēte, kuri bija vēltīti apvērsuma pētniecībai, kā arī izcilu pētnieku izteiktos komentāru izpēte par tajā laikā spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem.

1934. gada 15. maija apvērsumu līdz šim pētījuši galvenokārt vēsturnieki, līdz ar to notikumi nav skatīti no juridiskās atbildības viedokļa.

Uzdevuma izpildīšanai un mērķa sasniegšanai autore izmantos vēsturisko metodi, kuras ietvaros pētīs Latvijā spēkā esošos normatīvos aktus, jau pieminēto Latvijas Republikas Satversmi un 1933.gada Sodliikumu, kuri regulēja valstī noteikto un paredzēja sankcijas par šo spēkā esošo normatīvo aktu neievērošanu. Šīs metodes ietvaros autore arī pētīs dažādu autoru rakstītas grāmatas un publikācijas, kurās apskatīta Kārļa Ulmaņa vadītā valsts apvērsuma norises gaita un tiesiskie aspekti, piemēram, izcilu vēsturisku pārskatu par Kārļa Ulmaņa vadīto valsts apvērsumu ir sniedzis vēsturnieks Ādolfs Šilde.

Analizējot izvēlēto tēmu, autore izmantos arī salīdzinošo metodi, ar kuras palīdzību autore salīdzinās gan dažādu autoru sniegtos viedokļus, gan literatūras avotos sniegto informāciju. Tiks salīdzināts Latvijā tajā laikā esošais stāvoklis ar kaimiņvalstu un citu pasaules valstu toreizējo situāciju. Salīdzināta tiks arī valstīs esošā valsts pārvaldes sistēma, kā arī valstu attiecības savā starpā, gan starptautiskā līmenī, lai novērtētu kopīgo un atšķirīgo Latvijā un pasaulē.

1. Politiskā situācija pasaulē no 1920. gada - 1934. gada 15. maijam

Varas veidošanas un dalīšanas process, varas resursu izvietojums sabiedrībā un to izmantošana dažādu vērtību sadalē, ir politikas pamatproblēmas. To skaidrojumā svarīga nozīme ir politiskā režīma jēdzienam, kura ietvaros politiskie procesi tiek analizēti plašākā kontekstā, kopsakarā ar daudzām citām sabiedrības dzīves parādībām, ar indivīda vai visas sabiedrības un varas institūciju attiecībām, ar brīvības un vienlīdzības faktisko realizēšanos. Analizējot politiskos režīmus, vispirms ir jāapskata pēc kādiem principiem sabiedrībā ir sadalīta vara, cik daudz no tās katram pieder, kā un kādā nolūkā tā tiek izmantota. Politisko režīmu būtiski raksturo tas, kādas ir attiecības starp pilsonisko sabiedrību un valsti. Politikā varas funkcionēšanā ir svarīgi, vai tieši tā sabiedrības daļa, pret kuru vērsta dotā vara jeb kuras izturēšanos tā reglamentē, atdzīstot varas rīcību par taisnīgu un varu kopumā – par leģitīmu.¹

Demokrātiskajos režīmos pilsoniskā sabiedrība kontrolē valsti, savukārt valsts garantē pilsoniskās sabiedrības suverenitāti un nodrošina pilsoniskās sabiedrības iekšējo pretrunu risināšanas atklātumu un tiesiskumu.² Demokrātija ir valsts forma, kurā vara pieder tautai, kas to realizē tieši vai ar vēlētu pārstāvju starpniecību, valsts amatpersonas tiek ievēlētas un tās par savu darbu atskaitās vēlētājiem.³ Demokrātija ir process nevis stāvoklis, kas būtu jāsasniedz.⁴

Autoritārajam režīmam raksturīga stipri ierobežota pilsoniskās sabiedrības ietekme. Autoritārajam režīmam raksturīgs tas, ka nopietnas opozīcijas partijas vai pat politiskās partijas kā tādas ir aizliegtas, centrālie un vietējie pārstāvnieciskie institūti ir likvidēti vai pārvērsti minoritātēs.⁵ Vara nav dalīta un ir koncentrēta valdības vai valsts galvas rokās, ir būtiski pastiprināta izpildvaras loma, likumība un konstitucionālisms ir atmests, un konstitūcijām ir tīri dekoratīvs raksturs. Respektīvi, autoritārisms ir nedemokrātisks politisks režīms, kurā valsts vara neņem vērā sabiedrisko lomu.⁶

Totalitārajos režīmos valsts reglamentē gandrīz visu sabiedrības ekonomisko, politisko un garīgo dzīvi. Robeža starp politiku un pārējām dzīves sfērām ir izzudusi, visas sabiedriskās attiecības ir politizētas. Nav ne vairākuma, ne mazākuma, no visiem tiek prasīts pastāvīgi

¹ Ašmanis, M. Politikas teorija. Rīgā: Zvaigzne ABC, 2004., 10., 52. lpp.

² Clarke, P. B. Encyclopedia of Democratic Thought. London: Routledge, 2001., 149. p.

³ Valters, P. Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos. Rīgā: Divergens, 2001., 37. lpp.

⁴ Tauriņš, G. Politika (Intelektis, kultūra, atbildība). Rīgā: b.i., 1999., 126. lpp.

⁵ Turpat, 122. lpp.

⁶ Valters, P. Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos. Rīgā: Divergens, 2001., 38. lpp.

demonstrēt pilnīgu vienprātību, par jebkuru nevienprātību draud sods. Totalitārais režīms nepārtraukti pieprasa gan individuāli, gan masveidīgi manifestēt atbalstu un uzticību, ar pasīvu pakļaušanos un lojalitāti nepietiek. Sabiedrība no organisma tiek pārvērsta par stingru, no ārienes darbināmu mehānismu, un valdošās struktūras ar to patvaļīgi manipulē. Sabiedrībai ar varu tiek uzspiesta noteikta ideoloģija un aizliegta opozīcija.⁷ Totalitārisms ir politisks režīms, kurā netiek ievērotas vai tiek atceltas konstitucionālās tiesības, valsts institūcijas visaptveroši kontrolē sabiedrības dzīvi, nepieļauj reālu opozīciju un plurālismu.⁸

Pēc pirmā pasaules kara Eiropas centrālajā un austrumu daļā, izņemot komunistisko PSRS, valsts pārvaldes forma bija demokrātija. Parlamentārā demokrātija Eiropā nostiprinājās atšķirīgi. Valstīs, kurās jau pastāvēja demokrātiskā iekārta, tā saglabājās gandrīz nemainītā veidā, citās demokrātija tika pilnveidota, izdarot labojumus konstitūcijās un īstenojot vēlēšanu reformas. Atsevišķu grupu veidoja valstis, kurās politiskā iekārta tika mainīta vai noteikta, pieņemot demokrātiskas konstitūcijas. Demokrātiskās valstis bija sakāvušas diktatoriskos režīmus, un demokrātija kā pārvaldes forma baudīja augstu prestižu, tomēr cilvēku apziņā pastāvēja uzskats, ka demokrātija kā pārvaldes forma ir pārāk vāja un maz iedarbīga, lai ar tās palīdzību risinātu pēckara sasāpējušās problēmas. Eiropas valstis bija kara atstāto seku ietekmē, kas kavēja ātri atsākt starptautisko tirdzniecību, reparācijas un kara aizņēmumu maksājumi mazināja investīcijas, šajā laika posmā saimniecisko atjaunotni grāva vispasaules saimnieciskā depresija. Laika posms no 1924.gada līdz 1929.gadam jau bija samērā labklājīgāks, jo reparācijas tika maksātas pēc saprātīgiem noteikumiem un starptautiskā tirdzniecība sāka attīstīties.⁹ Tomēr Eiropas valstīs citā pēc citas izveidojās nedemokrātiskas valsts pārvaldes modeļi, tendences uz nedemokrātisko valsts pārvaldi gan bija jau vērojamas uzreiz pēc Pirmā pasaules kara. Tam bija vairāki iemesli. Viens no tiem bija iepriekš minētais uzskats, ka demokrātija kā pārvaldes forma ir pārāk vāja un nav iedarbīga, otrs, ka daudzās valstīs vislielākās grūtības sagādāja tās ekonomiskie un sociālie apstākļi, kas bija pārāk nenokārtoti. Īpaši 20. gs. divdesmito gadu beigās un trīsdesmito gadu pirmajā pusē, pēckšņā saimnieciskā lejupslīde pastiprināja vilšanos demokrātijā. Radās kustības, kas vēlējās apspiest demokrātiju un ar laiku tās saņēma gan armijas virsnieku atbalstu, gan Romas katoļu garīdznieku atbalstu, gan zemesīpašnieku un lielrūpnieku atbalstu kā arī nenodrošināto strādnieku atbalstu.¹⁰

⁷ Tauriņš, G. Politika (Intelekts, kultūra, atbildība). Rīgā: b.i., 1999., 112. lpp.

⁸ Valters, P. Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos. Rīgā: Divergens, 2001., 38. lpp.

⁹ Kornvels, R. D. Pasaules vēsture divdesmitajā gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1993., 33. lpp.

¹⁰ Turpat.

1.1. Politiskie notikumi Krievijā

Laika posmā no 1917. gada līdz 1922. gadam Krieviju vadīja Vladimirs Ļeņins (1870-1924), viņš bija neapstrīdams komunistiskās partijas un līdz ar to visas Krievijas vadonis. V. Ļeņins bija personība ar nežēlīgu un stipru gribu, kas viņam palīdzēja radīt komunistisko Krieviju. Krievijā laika posmā no 1918. gada līdz 1922. gadam norisinājās Pilsoņu karš, kura cēloņi bija politiskie, militārie un sociālie apstākļi. 1922. gadā V. Ļeņins saslima un jau 1924.gadā nomira, laika posmā pēc V. Ļeņina saslimšanas, Staļins, kura īstais vārds bija Josifs Džugašvili (1878 – 1953), kļuva par partijas sekretāru, un viņa vadītais sekretariāts bija kā struktūrvienība, kas īstenoja izpildvaras vēlmes, un tas pamazām ieguva arvien lielāku svarīgumu, viņš neuzkrītoši, bet mērķtiecīgi jau savas pozīcijas bija nostiprinājis. Pēc Ļeņina nāves sākās cīņa par varu, arī citi spēcīgi politiķi centās iegūt varu savās rokās, bet cīņa par varu noslēdzās ar pilnīgu J.Staļina uzvaru. Ar saviem esošajiem un potenciālajiem konkurentiem notika nežēlīga un asiņaina izrēķināšanās.¹¹

1923. gadā tika norīkota īpaša komisija, kuras uzdevums bija sastādīt Krievijas konstitūcijas projektu. Galvenos lēmumus attiecībā uz konstitūciju gan koordinēja J. Staļins un viņa biedri, nevis norīkotā komisija¹², tas pierāda, ka šī konstitūcija bija fikcija tiesībām.

1924. gadā stājās spēkā Krievijas konstitūcija¹³, kuras izstrādi lielā mērā bija virzījis J. Staļins. Krievija kļuva par federāciju ar nosaukumu Padomju Sociālistisko Republiku Savienība (PSRS).

J.Staļins uzskatīja, ka ir jāveltī visa uzmanība valsts jauncelsmei, atbilstoši komunisma ideoloģijai – kārtībai sabiedrībā, kurā nepastāv sabiedrības slāņu atšķirības.¹⁴ Plānos ietilpa paaugstināt dzīves līmeni valstī un kļūt saimnieciski stiprākai, tas nozīmēja, ka bija nepieciešama jauna tehnika, kā arī gan rūpniecības, gan lauksaimniecības paplašināšana un modernizācija. J. Staļins centās panākt strauju industrializāciju un bija pārliecināts, ka saimnieciskā revolūcija būtu droša ideoloģiskā ziņā, jo paredzētu daudz lielāku kontroli, un mazāku sabiedrības dalīšanos šķirās. Kā otru ieguvumu J. Staļins uzskatīja, ka iepriekš minēto plānu sekmīga īstenošana, prasītu spēka pielietošanu un tādēļ ir būtiski nepieciešama stingra

¹¹ Kornvels, R. D. Pasaules vēsture divdesmitajā gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1993., 163. lpp.

¹² Карр, Э. История Советской России 1917-1923. Москва: Прогресс, 1990., стр.317.

¹³ Конституция Союза Советских Социалистических Республик.
<http://195.208.218.101/ER/Etext/cnst1924.htm> (обсмотренно 22.05.2009).

¹⁴ Дероишаир, Д., Дероишаир, Я. Политические системы мира. Москва: Рипол Классик, 2004., стр. 36.

disciplīnu, bet neviens pat B.Musolīni nezināja, ko nozīmē fašisms, izņemot nežēlastību pret kreisajiem spēkiem. Ar fašismu apzīmē politisko sistēmu, kas pilnībā izveidojās Itālijā 1922.gadā, šo sistēmu ir grūti definēt, jo tā ideoloģija ir ļoti plaša, un robežas ir skaidri saskatāmas, tikai apskatot katru gadījumu praksē atsevišķi.¹⁹ Fašisma rašanās viens no iemesliem ir tas, ka tas radās periodā, kad Itālija bija vispārējās ekonomiskās krīzes iespaidā. Kā otru iemeslu nedemokrātiskas valsts pārvaldes formas ieviešanai varētu minēt tā laika politisko spēku uzskatus par demokrātijas kā valsts pārvaldes formas vājumu un neiedarbību. Pēc autores domām, nedemokrātiskas valsts pārvaldes piekritējus arī neapmierināja tādas demokrātijas īpašības kā atklātums un miermīlīgums, jo, piemēram, fašismam raksturīgās tendences ir agresīva spēka pielietošana un tā demagoģijas pamatā ir mērķis maskēt patieso tā ideoloģiju.²⁰ 1920.gadā fašistu spēki bija stipri auguši un 1922.gada sākumā bija ilgstoša valdības krīze, un, iepriekš minētā gada oktobrī, B.Musolīni sarīkoja fašistu gājienu uz Romu. Četras bruņotas fašistu kolonnas no dažādām pusēm ienāca Itālijas galvaspilsētā. Varas iestādes neko nedarīja, lai novērstu fašistu apvērsumu. Bruņotie fašisti piespieda valdību atkāpties, un, piekāpdamies šī spēka demonstrējuma priekšā, karalis aicināja B.Musolīni izveidot valdību. Fašisma triumfa pamatā bija gan demokrātisko partiju līderu nespēja sadarboties un rīkoties noteikti, gan B.Musolīni kā politiķa taktiķa un demagoga talants. B.Musolīni bija labs orators, kurš spēja piesaistīt vispārēju sabiedrības uzmanību, viņa runas spēja izraisīt itāliešu apziņā nacionālo jūtu uzplūdus.²¹

B.Musolīni uzskatīja, ka demokrātiska valsts iekārta ir iemesls nekārtību cēloņiem valstī un, pēc viņa domām, diktatūra ir piemērotākā valsts pārvaldes forma. Fašisma ideoloģijas centrā raksturīgi ir demokrātisko brīvību vispārēja noliegšana, tas ir tendēts pret demokrātisku kārtību sabiedrībā.²²

Pagāja četri gadi, kamēr B.Musolīni nodibināja savu diktatūru, tajā laikā valdībai tika piešķirtas neierobežotas pilnvaras atjaunot kārtību un izdarīt būtiskas reformas. 1924.gadā notika vēlēšanas, 65 procentu vēlētajū balsu tika nodotas par fašistiem, protams, ka pēc tam, kad vēlētaji bija tikuši iebiedēti. Opozīcija atstāja parlamentu, bet tas nemainīja B.Mosulīni rīcību, tika cenzēta prese un izbeigtas brīvās vēlēšanas. Kāds sociālistu līderis un atklāts fašisma kritizētājs vērsās pret vēlēšanu norises nepilnībām, drīz vien viņš tika noslepkavots, un bija skaidrs, ka tas ir fašistu darbs.²³

Parlaments bija kļuvis par zīmogu B.Musolīni pavēļu un rīkojumu apstiprināšanai,

¹⁹ Krieger, J. Politics of the world. New York: Oxford University Press, 1993., 294. p.

²⁰ Семигин, Г. Ю. Политическая энциклопедия. Москва: б.и., 2000., стр.542.

²¹ Kornvels, R.D. Pasaules vēsture divdesmitajā gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC,1993., 34.lpp.

²² Дорофеева, С.И. История Италии. Москва: Наука, 1971., стр 29.

²³ Kornvels, R.D. Pasaules vēsture divdesmitajā gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC,1993., 35.lpp.

viņš sev piešķīra vadoņa titulu, un jau 1926.gadā kļuva par diktatoru ar likumdošanas tiesībām, visa vara tad tika koncentrēta viņa rokās.1926.gadā arī tika izdots likums par arodbiedrību un darba devēju organizēšanos korporācijās. Tām bija jākārto algas un darba apstākļi, bet jebkuri strīdi bija jārisina tribunāliem. Streiki un masveida atlaišanas no darba tika aizliegtas, lielākā daļa iedzīvotāju tika sadalīti pa korporācijām pēc profesijām, šīs korporācijas apvienojās nacionālajās federācijās, un visām priekšgalā bija korporāciju ministrs. 1938.gadā likvidēja parlamentu un tā vietā izveidoja valdošu orgānu, kas pārstāvēja fašistus un šīs korporācijas. Tā bija sarežģīta sistēma, kuras galvenais nolūks bija palīdzēt diktatūrai kontrolēt saimniecisko dzīvi visā valstī. Patieso varu saglabāja B.Musolīni un administrācijas un armijas vadītāji.²⁴

B.Musolīni apzinājās, ka nepieciešams iegūt arī Romas katoļu baznīcas atbalstu. Domājot par to, skolās tika ieviesta obligāta reliģijas mācīšana, un līdz ar to, katoļu baznīcas atbalsts tika iegūts un konflikts starp baznīcu un valsti bija beidzies, kā arī tas piešķīra fašistu partijai zināmu respektablumu.²⁵

Šajā grūtajā laikā Itālijā attīstījās infrastruktūra, jo galvenais veids kā samazināt bezdarbu, ir dot iespēju cilvēkiem piedalīties darbos, tā tika uzcelti jauni tilti, ceļi, kanāli, skolas, slimnīcas, strauji pieauga mākslīgā zīda, čuguna ražošana, kviešu audzēšana tomēr, par spīti šiem sasniegumiem, dzīves līmeņa uzlabojums bija ļoti mazs, jo saimnieciskā panīkuma laikā, šie sabiedriskie darbi necīgā mērā samazināja milzīgo bezdarbnieku skaitu. Neskatoties uz to B. Musolīni, kura politika bija stingra, uzskatīja, ka tas ir vispārējs mērķis celt Itālijas prestižu Eiropā.²⁶

1.3. Politiskā situācija Vācijā

Vācijā šajā laika posmā tika ievēlēta Nacionālā sapulce, tas notika 1919.gada janvārī, tai bija jāizstrādā konstitūcija. Nacionālā sapulce izstrādāja vienu no vispilnīgākajām demokrātiskajām konstitūcijām, kura vēlāk tika ņemta par paraugu citu valstu konstitūcijām.²⁷

Kaut arī šī konstitūcija bija patiesi demokrātiska, lai šāda konstitūcija darbotos zemē, kurai nav demokrātijas pieredzes ir nepieciešams, lai būtu ļoti labvēlīgs kā iekšējais, tā arī

²⁴ Grenville,J.A.S.A history of the World in the 20th Century.United States of America,2000.,151.p.

²⁵ Kornvels,R.D.Pasaules vēsture divdesmitajā gadsimtā.Rīga:Zvaigzne ABC,1993.,35.lpp.

²⁶ Turpat.

²⁷ Thomson,D.Europe since Napoleon.London,1966.,36.p.

ārējais klimats, tomēr pēckara grūtības, ko radīja sakāve karā, bija labvēlīga augsne dažāda virziena radikāli noskaņotu grupu darbībai Vācijā.²⁸

Šo radikāli noskaņoto grupu darbība, domājams, bija izskaidrojama arī ar Versaļas miera līguma noteikumiem, kuri izsauca lielas sabiedrības daļas neapmierinātību.

Miera konferences pirmā sēde ar vācu delegācijas piedalīšanos notika 1919. gada 7. maijā, tā bija plānota ļoti īsa, domāta vienīgi miera noteikumu paziņošanai Vācijas pārstāvjiem. Plānota bija arī vēl viena konferences sēde, kura paredzēta miera līguma parakstīšanai. Vācijai jau laikus tika paziņots, ka nekādas mutiskas debātes par miera līguma noteikumiem netiks pieļautas, Vācijas pārstāvji var vienīgi iesniegt savas piezīmes rakstiski, tās adresējot konferences priekšsēdētājam, arī atbildes viņi saņemtu rakstiski.²⁹

Versaļas līgums ir miera līgums, kuru izveidoja 1919. gada Parīzes miera konferencē pēc Pirmā pasaules kara, tajā Vācija un tās sabiedrotie uzņēmās atbildību par kara izraisīšanu un piekrita samaksāt milzīgu kompensāciju (reparācijas). Pēc Versaļas miera līguma noteikumiem Vācija daļēji zaudēja tiesības paturēt armiju, ar ko tika iznīcināta kara kustība Vācijā, tika aizliegts turēt smago artilēriju, bija jāiznīcina kara lidmašīnas, kā arī tika aizliegts iegādāties jaunas. Bija jānojauc cietokšņi un ostu apcietinājumi, Vācijas fabrikām aizliedza ražot ieročus, tas netika pieļauts pat eksporta vajadzībām, tika zaudētas tiesības paturēt kara floti, nedrīkstēja paturēt zemūdenes. Tika ieceltas atsevišķas kontroles komisijas, kurām bija jāseko šo noteikumu izpildīšanai.³⁰

Miera līguma nosacījumi paredzēja, ka pēc tā parakstīšanas Vācija zaudē Eiropā aptuveni sesto daļu teritorijas un visas savas kolonijas, turklāt Vācijas robežas tika noteiktas ļoti neizdevīgas. Teritoriālie zaudējumi radīja sašutumu daudzos vāciešos, kas kādreiz lepojās ar savu lielvalsti, bet tas nebūt nebija viss, ar ko bija jāsamierinās. Kara novājināto Vācijas ekonomiku vēl vairāk aprūtināja miera līguma noteikums izmaksāt karā uzvarējušajām valstīm milzīgas reparācijas³¹ – karā nodarīto zaudējumu atlīdzība, ko uzvarētājvalstij izmaksā zaudētājvalsts.³²

1919. gada 22. jūnijā Vācijas Satversmes sapulce balsoja par Versaļas miera līgumu, tika nolemts to parakstīt, ceļot tikai divus iebildumus:

- 1) Pirmkārt, Vācija atsakās sevi atzīt par vienīgo kara vaininieci;

²⁸ Kornvels, R.D. Pasaules vēsture divdesmitajā gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1993. 45. lpp.

²⁹ Grīns, A. Pasaules vēsture. Rīgā: Grāmatu Draugs, 1930., 466. lpp.

³⁰ Turpat.

³¹ Kornvels, R.D. Pasaules vēsture divdesmitajā gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1993., 47. lpp.

³² Terminu un svešvārdu skaidrojošā vārdnīca. Pieejams:

<http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?q=repar%C4%81cijas&s=0&g=1&r=0> (aplūkots 18.04.2009).

- 2) Otrkārt, Vācija atsakās izdot savus pilsoņus, kuri tiek apvainoti starptautisko tiesību pārkāpšanā, tomēr nekādi iebildumi netika atzīti un tika kategoriski prasīts akceptēt bez ierunām visus Versaļas miera līguma noteikumus.³³

Līdz ar to Vācija bija spiesta piekāpties, miera līgums tika parakstīts 1919. gada 28. jūnijā.³⁴

Parakstītais miera līgums, kuram pēc būtības bija jārada mieru, stabilitāti un drošību, radīja priekšnoteikumus svārstīgai politiskajai stabilitātei, jo miera līguma noteikumi bija smagi un radīja plašu neapmierinātību visā Vācijā, kas radīja labvēlīgus apstākļus nacionālistisko organizāciju sekmīgu darbību.

Viena no šādām nacionālistu organizācijām bija Nacionālsociālistiskā vācu strādnieku partija (vēlāk saīsināti to sauca par nacistu partiju), kurā jau 1919.gadā iestājās Ādolfs Hitlers (1889 - 1945) un vēlāk kļuva par tās līderi. Jaunības gados Ā. Hitleram noteiktas nodarbošanās nebija, viņš pat netika ieguvis vidējo izglītību, pārtika no gadījuma darbiem un sapņoja par gleznotāja karjeru. Pirmā pasaules kara laikā viņš iestājās vācu armijā kā brīvprātīgais, un Vācijas sakāvi viņš ļoti pārdzīvoja. Ā. Hitlers nolēma savu turpmāko dzīvi veltīt Vācijas atjaunotnei. Nacistu partijā viņš īsā laikā kļuva par tās līderi, jo pirmām kārtām bija labs orators, jo runājis vienkārši un saprotami. Pamazām Ā. Hitlers nodibināja pilnīgu kontroli pār nacistu partiju, kas kļuva par viņa gribas pilnīgu un paklausīgu izpildītāju.³⁵

Nacistu partija, kuras politikas pamatā bija nacionālisma un sociālisma iezīmes, savu darbību koncentrēja uz to, lai iegūtu pēc iespējas vairāk vietu Vācijas parlamentā. Pēc 1930. gada vēlēšanām nacistu partija bija kļuvusi par otru lielāko un ietekmīgāko partiju Vācijā, 1933. gada janvārī Valsts prezidents, apstākļu spiests, iecēla Ā. Hitleru par kancleru.³⁶

Nacisti bija ieguvuši varu, viņu mērķis bija pārveidot demokrātisko valsts iekārtu par nacionālsociālistiskās partijas diktatūru. Demokrātija Vācijā beidza pastāvēt ar Ā. Hitlera nākšanu pie varas 1933. gadā, kad Ā. Hitlers kļuva par Vācijas vadoni. Tika panākta kontrole par visām Vācijas dzīves jomām, politiskajai opozīcijai tika aizliegtas jebkādas iespējas darboties, visas politiskās partijas tika aizliegtas. Arodbiedrības likvidēja, to līderus arestēja, streiki tika pasludināti par nelikumīgiem, algas noteica jaunā valdība, strādniekiem lika iestāties Vācijas Darba frontē, un ar šīs frontes palīdzību tika kontrolēta rūpniecība. Prese,

³³ Grīns, A. Pasaules vēsture. Rīgā: Grāmatu Draugs, 1930., 466.lpp.

³⁴ Turpat.

³⁵ Kornvels, R. D. Pasaules vēsture divdesmitajā gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1993., 48. lpp.

³⁶ Turpat, 49.lpp.

māksla un literatūra bija pakļautas cenzūrai, arī izglītība tika kontrolēta, un mācību grāmatas tika pārskatītas.³⁷

Pirmais pasaules karš bija nozīmīgs 20.gs. vēstures notikums, kas dziļi ietekmēja daudzu tautu likteņus un sabiedrības attīstības pamattendences. Starpkaru periodam raksturīgā attīstības pamattendence- no demokrātijas uz diktatūru- skāra daudzas Eiropas valstis. Eiropā iestājās parlamentārās demokrātijas krīze.³⁸

Cīņā ar diktatūrām Eiropas līmenī demokrātija un tiesiska valsts pakāpeniski cieta neveiksmi. Šāda situācija bija vērojama īpaši Centrāleiropā un Austrumeiropā, kur nedemokrātiskie režīmi nodibinājās faktiski visur.³⁹

³⁷ Kornvels, R. D. Pasaules vēsture divdesmitajā gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1993., 48. lpp.

³⁸ Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A. Latvijas vēsture 20. gadsimts. Rīga: Jumava, 2005., 127. lpp.

³⁹ Turpat.

2. Latvija pēc pirmā pasaules kara

Pēc Pirmā pasaules kara izveidojās virkne jaunu valstu. Viena no tām bija Latvija. Latvijas valsts svinīga pasludināšana notika 1918.gada 18.novembrī. Savā pirmajā runā Ministru prezidents Kārlis Ulmanis uzsvēra, ka Pagaidu valdības neatliekams uzdevums būs Latvijas valsts izveide un nostiprināšana, viņš pasludināja arī visu Latvijas pilsoņu vienlīdzību un tiesības piedalīties valsts dzīvē neatkarīgi no viņu etniskās izcelsmes. Runu Kārlis Ulmanis beidza ar vārdiem, ka Latvija būs demokrātiska taisnības valsts, kurā nedrīkst būt vietas ne apspiešanai, ne netaisnībai⁴⁰, pēc tā izriet, ka jau 1918.gadā tika formulētas Latvijas valsts politikas pamatprincipi.

1920. gada 1. maijā jaunievēlētais parlaments svinīgi un pacilāti sanāca uz pirmo sēdi. Par Satversmes sapulces prezidentu tika ievēlēts Jānis Čakste, kas pildīja arī Valsts prezidenta funkcijas. Jānis Čakste jau bija izcili veicis priekšparlamenta vadītāja pienākumus, reti kurš bija tik piemērots augstajam amatam, viņam bija liela politiskās un sabiedriskās darbības pieredze, viņš bija satiecīgs, uz kompromisiem orientēts politiķis. Latvijas Republikas Satversmes izstrādāšana bija viens no Satversmes Sapulces galvenajiem uzdevumiem. Jau 1920.gada 5.maijā, bez mazākās kavēšanās, šim nolūkam Satversmes sapulce izveidoja īpašu Satversmes komisiju, Latvijas konstitūcijas izstrādāšanai 26 deputātu sastāvā. No šīs komisijas vēl tika izveidotas četras apakškomisijas:

1) pirmās apakškomisijas uzdevums bija strādāja pie jautājumiem par valsts varas organizāciju;

2) otrās apakškomisijas uzdevums bija strādāt pie pilsoņu tiesību un pienākumu jautājumiem;

3) trešā apakškomisija nodarbojās ar tautas pārstāvniecības vēlēšanu kārtību;

4) ceturtnā apakškomisija (tika izveidota vēlāk) nodarbojās ar valsts simbolikas izstrādāšanu;⁴¹

Par paraugu varēja izmantot vismaz sešas ārzemju konstitūcijas: ASV, Šveices, Francijas, Vācijas un nesen pieņemtās kaimiņu valstu Igaunijas konstitūciju un Lietuvas pagaidu konstitūciju.

⁴⁰ Bleiere,D.,Butulis,I.,Feldmanis,I.,Stranga,A.,Zunda,A.Latvijas vēsture 20.gadsimts.Rīgā:Jumava,2005.,128-130.lpp.

⁴¹ Blūzma, V. Latvijas Republikas Valsts prezidenta institūcija polemikas krustugunīs. *Likums un Tiesības*. 2001., Nr.20.

Katra konstitūcija sevī ietvēra kādu būtisku elementu, piemēram, Šveices Satversmē visvilinošākā bija tautas tieša piedalīšanās politiskā referendumā - tautas nobalsošanās.

ASV Konstitūcijai raksturīga prezidenta lielā vara, kuru arī Kārlis Ulmanis vēlējās vēl palielināt Latvijas Satversmē, dodot prezidentam tiesības atlaist parlamentu, protams, tieši tas biedēja Latvijas sociāldemokrātus.

Republikāniskās Francijas Konstitūcija patika daudziem, tās centrā bija neapšaubāma parlamenta vara, ar relatīvi vāju varu parlamenta vēlētam prezidentam.⁴²

Vācijas jeb Veimāras konstitūcija⁴³ bija radījusi patstāvīgu, diezgan spēcīgu Valsts prezidenta institūciju, to vēlēja visa tauta. Kaimiņvalsts Lietuva bija tikko pieņēmusi pagaidu konstitūciju, kas pēc grūtām cīņām bija ieviesusi parlamenta vēlētu prezidentu, kuru parlaments varēja arī atcelt ar divu trešdaļu balsu vairākumu. Lietuvas pagaidu Satversmē bija skaidri izteikta parlamenta kā politiskas sistēmas kodola vara. Arī Igaunija bija pieņēmusi savu Satversmi - pastāvīgu, nevis pagaidu. Šī konstitūcija neparedzēja neatkarīgu prezidenta institūciju, Ministru prezidents vienlaikus pildīja arī valsts vecākā funkcijas, šī Satversme bija izteikti parlamentāra, viss bija atkarīgs no parlamenta.⁴⁴

Visplašākās debātes Satversmes Sapulces deputātu vidū izraisīja Valsts prezidenta institūts. Valsts galvas institūciju izstrādāja pirmā apakškomisija, par kuras priekšsēdētāju tika vienbalsīgi ievēlēts Fēlikss Cielēns.⁴⁵

Satversmes komisijas izstrādātajā projektā bija paredzēts, ka Valsts prezidentu ievēl tauta vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās un aizklātās vēlēšanās uz pieciem gadiem. Valsts prezidentam tika rezervēta arī tiesība atlaist likumdošanas institūciju. Prezidentālas republikas pamatprincipu uzskaitījumā tika akcentēta Valsts prezidenta tiesība aicināt Ministru prezidentu sastādīt valdību, turklāt valdības darbības uzsākšanai nebija nepieciešama likumdevēja varas uzticības izteikšana.⁴⁶

Tik plašas Valsts prezidenta pilnvaras neapmierināja lielāko daļu deputātu. Visticamāk tas bija tāpēc, ka Satversmes Sapulcē Valsts prezidenta funkcijas pildīja Satversmes Sapulces prezidents, kam bija ievērojami mazākas pilnvaras, un ka pie šādas kārtības deputāti bija jau pieraduši. Tomēr tika izteikti arī citi viedokļi, kas nebija balstīti tikai uz paražu tiesību pamata radītās kārtības. Šādu nostāju ieņēma sociāldemokrāti, kuri vispār nevēlējās atsevišķu Valsts prezidenta institūtu kā tādu, jo uzskatīja, ka no Saeimas neatkarīgs, tautas ievēlēts prezidents

⁴² Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A. Latvijas vēsture 20.gadsimts. Rīgā: Jumava, 2005., 135.lpp.

⁴³ Veimāras konstitūcija. Pieejams: http://www.zum.de/psm/weimar/weimar_vve.php. (aplūkots 22.05.2009).

⁴⁴ Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A. Latvijas vēsture 20.gadsimts. Rīgā: Jumava, 2005., 136-137. lpp.

⁴⁵ Turpat.

⁴⁶ Lazdiņš, J. Valsts prezidenta institūta tapšana Latvijā. *Likums un Tiesības*. 2001., Nr. 22.

būtu bīstams pretsvars demokrātiskai tautas pārstāvības institūcijai,⁴⁷ kaut gan pieļāva arī kompromisus un bija gatavi piekāpties Valsts prezidenta institūta priekšā, ja tas būtu apveltīts ar nelielām pilnvarām.⁴⁸

Vairākkārt atkārtots arguments bija vairāku Satversmes Sapulces deputātu norāde uz ievērojamiem finansu izdevumiem, kas būtu nepieciešami tiešu Valsts prezidenta vēlēšanu sarīkošana.⁴⁹

Ievērojama daļa Satversmes Sapulces locekļu, lielākoties Zemnieku savienības biedri, tomēr bija citādās domās. Tika aizstāvēts viedoklis, ka tautas vēlēts Valsts prezidents būtu „nacionālas Latvijas valsts vienotības un politiskas vienprātības simbols.”⁵⁰

Visumā interesantu pārliecību pauda ārpus partijām stāvošais deputāts Oto Nonācs,⁵¹ kurš neatbalstīja tautas vēlēta prezidenta institūtu, tomēr viņš par nevēlamu uzskatīja situāciju, kurā viena un tā pati persona pilda parlamenta priekšsēdētāja un Valsts prezidenta funkcijas, jo tas nenāk par labu demokrātijai. Tāpat viņš norādīja, ka Valsts prezidenta tiesība atlaist parlamentu ir tiesība sargāt demokrātiju.⁵²

Tādējādi Satversmes Sapulces debatēs izkristalizējās divi pretēji viedokļi:

1) Valsts prezidenta un Saeimas priekšsēdētāja pienākumus pilda vien un tā pati persona, un šīs personas ievēlēšana ir atkarīga no Saeimas (šo viedokli pauda galvenokārt sociāldemokrāti);

2) Tautas vēlēts Valsts prezidents ar tiesībām atlaist Saeimu (šo viedokli pauda galvenokārt Zemnieku savienība un citas pilsoniskās partijas).⁵³

Latvijas Republikas Satversmi, tāpat kā jebkuru likumu, Satversmes Sapulce pieņēma trijos lasījumos. Notika balsošana par ierosinājumiem, un izveidojās situācija, ka nevienam no dominējošajiem viedokļiem nebija izteikta vairākuma. Kā piemēru var minēt balsojumu par priekšlikumu: „Valsts prezidentu ievēl Saeima uz trim gadiem.” Balsojumā ar 72 balsīm „par” un 67 balsīm „pret”, un, vienam deputātam atturoties, panāca, ka šādu Saeimas vēlēta prezidenta institūta formulējumu iekļāva Latvijas Republikas Satversmē. Ja trešajā lasījumā par iesniegtajiem priekšlikumiem nobalsotu vēl divi deputāti, tiktu panākts, ka Latvijas Republikas Satversmē būtu iekļauta tēze par tautas vēlēta Valsts prezidenta institūtu. Satversmes Sapulce tikai ar dažu balsu vairākumu iestājās par Saeimas vēlēta prezidenta

⁴⁷ Blūzma, V. Latvijas Republikas Valsts prezidenta institūcija polemikas krustugunīs. *Likums un Tiesības*. 2001., Nr.20.

⁴⁸ Lazdiņš, J. Valsts prezidenta institūta tapšana Latvijā. *Likums un Tiesības*. 2001., Nr. 22.

⁴⁹ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas. 18. burtnīca. 1921. gada 26. oktobris. 1703. sl.

⁵⁰ Turpat, 15. burtnīca. 1921. gada 27. septembris. 1426. lpp.

⁵¹ Lazdiņš, J. Valsts prezidenta institūta tapšana Latvijā. *Likums un Tiesības*. 2001., Nr. 22.

⁵² Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas. 14. burtnīca. 1921. gada 21. septembris. 1303. sl.

⁵³ Lazdiņš, J. Valsts prezidenta institūta tapšana Latvijā. *Likums un Tiesības*. 2001., Nr. 22.

institūtu, un liedza Valsts prezidentam tiesību vienpersoniski atlaist parlamentu, aizstājot to ar iespēju tikai ierosināt Saeimas atlaišanu.⁵⁴

Situācija, kādā tika pieņemta Satversme, īpaši apskatot Valsts prezidenta institūta tapšanu, zināmā mērā ir pamats uzskatīt, ka liela daļa svarīgu lēmumu tika pieņemti bez vienota, kopēja viedokļa.

Šāda situācija izveidojās, jo lielajām partijām nebija vairākuma, tāpēc visu izšķīra mazās partijas, pie partijām nepiederoši deputāti, nejaušības un vienkāršā apstākļu sakritība.⁵⁵ Līdz ar to Satversme kā Latvijas valsts pamatlikums tika pieņemts kompromisa rezultātā, kas, zināmā mērā, liecina par tā vājumu.

Satversmi galīgajā lasījumā pieņēma 1922.gada 15.februārī. Latvijas Satversme piederēja pie stingrajām konstitūcijām, to varēja mainīt tikai ar parlamenta divu trešdaļu deputātu balsu vairākumu, tas bija pilnīgi pamatoti, jo nepieļāva biežas un pārejošu apstākļu diktētas izmaiņas, konstitūcijai ir jāiedveš stabilitātes izjūta. Satversme noteica, ka Latvijas Republika ir brīva, neatkarīga, demokrātiska republika, kurā vara pieder Latvijas tautai un kuras valsts iekārtas un starptautiskā statusa maiņa, pievienošanās kādai citai valstij, atteikšanās no suverenitātes un tamlīdzīgi, var izlemt tikai pati Latvijas tauta referendumā.⁵⁶

Neilgi pēc Satversmes pieņemšanas tika pieņemts arī jauns Vēlēšanu likums, kurš pavēra ceļu jauna parlamenta - Saeimas vēlēšanām. To vēlēja uz trim gadiem visi republikas pilsoņi tiešās, proporcionālās un aizklātās vēlēšanās. Pieņemot Latvijas konstitūciju un jaunu Vēlēšanas likumu, Satversmes sapulce bija sekmīgi izpildījusi savu uzdevumu, taču ļoti demokrātiskā Satversme un pārāk demokrātiskais Vēlēšanu likums lika politiķiem īstenot izveicīgu kompromisu mākslu, kam ne visi bija gatavi. Un tomēr Latvijas demokrātijas panākumi bija izcili, neskatoties uz to, kā tā bija cietusi kara laikā. Ekonomiskā atdzimšana notika neredzēti strauji, daudzas Eiropas valstis vēl mocījās ar nevaldāmu inflāciju, bet Latvija jau 1923.gadā ieviesa stabilu valūtu - latu. Ātri un apņēmīgi tika realizēta agrārā reforma, neatslābstoša uzmanība tika veltīta kultūras atbalstam un noziedzības līmenis ievērojami samazinājās.⁵⁷

1925.gadā Latvijas demokrātiju sāka kritizēt Kārlis Ulmanis, kurš piedalījās Valsts prezidenta vēlēšanās, bet zaudēja J. Čakstem. Pasaules ekonomiskā krīze Eiropu skāra 1930.gadā, kad tās ietekme bija manāma arī Latvijā, ne tikai saimniecībā, bet arī politikā, dodot otru elpu demokrātijas ienaidniekiem.

⁵⁴ Lazdiņš, J. Valsts prezidenta institūta tapšana Latvijā. *Likums un Tiesības*. 2001., Nr. 22.

⁵⁵ Turpat.

⁵⁶ Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A. Latvijas vēsture 20.gadsimts. Rīgā: Jumava, 2005., 137. lpp.

⁵⁷ Turpat, 139. lpp.

1933. gada 3. novembrī Zemnieku savienība Saeimai iesniedza Latvijas Republikas Satversmes grozījumu projektu, kurš paredzēja būtiskas pārmaiņas attiecībā uz Valsts prezidenta institūciju, kas, pēc autores domām, uzskatāms par 1934. gada 15. maija apvērsuma sākumu un juridisku pamatu.

Kārlis Ulmanis dedzīgi aizstāvēja Valsts prezidenta institūtu, kuram dotas plašas pilnvaras, apgalvojot, ka „[...] jārada pavisam jauni priekšnoteikumi, jāpanāk varas un spēku sadalīšana, lai drīzāk tiešām tuvotos mūsu tautas un valsts dzīvei, dzīvības vajadzībām un to piepildīšanai.”⁵⁸

Kopumā projektā bija ierosināts grozīt deviņpadsmit Satversmes pantus, bet tikai pieci no tiem neskāra tieši Valsts prezidenta institūciju. Iesniegtajā projektā bija paredzēts samazināt parlamentu skaitliski - 100 deputātu vietā būtu tikai 50, tas radikāli mazinātu parlamenta varu, un līdz ar to tiktu ierobežota citu politisko partiju pārstāvniecība Saeimā.⁵⁹ Projektā bija paredzēts pagarināt Saeimas pilnvaru termiņu uz četriem gadiem, atkārtoti tika izvirzīts priekšlikums Valsts prezidentu ievēlēt uz pieciem gadiem vispārējās, vienlīdzīgās, tiešās un aizklātās vēlēšanās. Jauns priekšlikums bija Valsts prezidenta vēlētajū vecuma cenza palielināšana uz 25 gadiem. Iespējams, ka Latvijas Zemnieku savienība uzskatīja, ka tādā veidā izdosies nodrošināt konservatīvi noskaņotu vēlētajū pārsvaru.⁶⁰

Ļoti nozīmīgs bija priekšlikums, kas prasīja tiesības Valsts prezidentam atlaist Saeimu pirms tās pilnvaru izbeigšanās. Šā priekšlikuma būtisks trūkums bija tas, ka netika minēta attiecīga motivācija. Saeimas vairākums šo priekšlikumu noraidīja, līdz ar to iespēja panākt stingrāku līdzsvaru starp likumdošanas varu un izpildvaru pilnībā netika īstenota.⁶¹

Vēl viens apšaubāms priekšlikums, ko izvirzīja Zemnieku savienība bija Valsts prezidenta tiesības arī tad, ja nav izsludināts izņēmuma stāvoklis, ierobežot vai atcelt preses, biedrošanās, sapulču un dzīvokļa neaizskaramības tiesības. Šīs tiesības varētu kavēt Valsts prezidenta atcelšanu no amata, ko saskaņā ar projektu varēja ierosināt viena desmitdaļa vēlētajū, priekšlikuma izlemšanu nododot tautas nobalsošanai.⁶²

Iesniegtajā projektā tika paplašinātas arī Valsts prezidenta pilnvaras likumdošanas procesā, nosakot Valsts prezidentam tiesības neizsludināt Saeimas pieņemto likumu arī pēc likumprojekta otrreizējas caurlūkošanas, līdz jaunievēlētā Saeima to pieņemtu atkārtoti. Šis ierosinājums būtībā varēja paredzēt tiesības novilcināt likuma spēkā stāšanos. Savukārt Valsts

⁵⁸ Šilde, Ā. Pirmā Republika. Esejas par Latvijas valsti. Rīgā: Elpa, 1993., 312. lpp.

⁵⁹ Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A. Latvijas vēsture 20. gadsimts. Rīgā: Jumava, 2005., 147. lpp

⁶⁰ Turpat.

⁶¹ Blūzma, V. Latvijas Republikas Valsts prezidenta institūcija polemikas krustugunīs. *Likums un Tiesības*. 2001., Nr.20

⁶² Turpat.

prezidenta tiesības iecelt tiesnešus, kuras Zemnieku savienības projekts neprasīja ierobežot, faktiski nozīmētu to, ka tiesnešus izraudzītos tieslietu ministrs un šai gadījumā nevarētu izslēgt politisku motīvu diktētu subjektivitāti.⁶³

Šie un vēl citi ierosinājumi tika iesniegti, motivējot Satversmes reformas nepieciešamību ar asu krīzi Saeimas darbībā, pie kuras ir noveduši pastāvošie apstākļi, un pareizais krīzes pārvarēšanas līdzeklis būtu paplašināt Valsts prezidenta un valdības pilnvaras uz līdzšinējo Saeimas pilnvaru rēķina.⁶⁴

Ja tiktu pieņemts iesniegtais likumprojekts, Latvija no parlamentāras republikas pārtaptu par prezidentālu republiku, turklāt visai izteiktā formā. Valsts prezidents varētu pretendēt uz faktiski neierobežotu varu valsts pārvaldē. Līdz ar to savu nozīmi faktiski būtu zaudējusi 1922. gada 15. februāra Latvijas Republikas Satversme. To, ka Zemnieku savienības iesniegtie Latvijas Republikas Satversmes grozījumi bija visai radikāli, bet atsevišķas prasības pat nedemokrātiskas, atzina daudzi deputāti un pret tām izraisīja asu protestu.⁶⁵

1934.gada 4.maijā notika pirmais lasījums un jau 8.maijā otrajā lasījumā Saeima projektu pieņēma, tika nolemts ieviest visas tautas vēlētu Valsts prezidenta institūciju uz pieciem gadiem, protams, bez tiesībām patvaļīgi atlaist Saeimu un būtiski palielināt Ministru prezidenta varu. Līdz ar to netika akceptēta iecere radikāli pārveidot varas mehānismu, jo Saeima joprojām palika noteicošā valsts varas struktūra. Ministru prezidentam radās iegāns izdarīt plānoto valsts apvērsumu. Trešais, galīgais lasījums un Satversmes reformas pieņemšana bija paredzēta 18.maija sēdē, kura tā arī nepienāca, jo jau 15.maijā notika Kārļa Ulmaņa vadītais valsts apvērsums, un 16.maijā tika izsludināts kara (izņēmuma) stāvoklis. Tas bija neveikls mēģinājums piešķirt nelikumīgai akcijai tiesisku formu, jo Satversmes darbība bija paralizēta, bet solījumi izstrādāt jaunu valsts pamatlikumu palika neizpildīti, tika zaudēta Saeima un politiski atbildīga valdība, kā arī politiskās partijas. Visu atbildību par Latvijas valsts dzīvi uzņēmās Kārlis Ulmanis.⁶⁶

Latvijas Zemnieku savienības iesniegtie Latvijas Republikas Satversmes grozījumi nav vērtējami viennozīmīgi, ko pierāda notikušais apvērsums, pastāvēja uzskats, ka Satversmes reforma bija K. Ulmaņa inscinējums puča piesegšanai.⁶⁷

Latvija uz autoritārisma ceļa nostājās 1934.gada pavasarī, pēdējā no Baltijas valstīm.

⁶³ Blūzma, V. Latvijas Republikas Valsts prezidenta institūcija polemikas krustugūnīs. *Likums un Tiesības*. 2001., Nr.20.

⁶⁴ Turpat.

⁶⁵ Lazdiņš, J. Valsts prezidenta institūta tapšana Latvijā. *Likums un Tiesības*. 2001., Nr. 22.

⁶⁶ Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A. Latvijas vēsture 20. gadsimts. Rīgā: Jumava, 2005., 148.lpp.

⁶⁷ Lazdiņš, J. Valsts prezidenta institūta tapšana Latvijā. *Likums un Tiesības*. 2001., Nr. 22.

Ministru prezidents Kārlis Ulmanis kopā ar saviem līdzgaitniekiem izdarīja valsts apvērsumu, kas neapšaubāmi bija Latvijas parlamentāri demokrātiskās iekārtas vājuma izpausme, Latvijas demokrātijas mūžs bija īss, tā gāja bojā 1934.gada 15.maija apvērsumā,⁶⁸ kas, pēc autores domām, vērtējams neizprotami, jo izveidojās situācija, ka demokrātiju Latvijā iznīcināja politiķis, kam bija izšķiroša nozīme valsts tapšanā un izveidē. Uzmanību jāpievērš arī politiskajiem notikumiem pasaulē, kas pēc autores domām, bija līdzīgi, šādas situācijas bija vērojamas gan lielākajā Eiropas daļā, gan citur pasaulē, un to ietekme bija jūtama arī Latvijā, līdz ar to notikušais Latvijā, nav uzskatāms par kaut ko pirmreizēju un sensacionālu, jo šādas politiskās tendences jau bija vērojamas lielākajā daļā pasaules valstu.

Līdzīgi, kā citās Eiropas valstīs, arī Latvijā izveidotais autoritārais režīms bija mēģinājums valsts politiku atdalīt no partiju politikas un iedibināt partijiskām interesēm pāri stāvošu prezidentālu režīmu, kas pilnībā kontrolētu ekonomiku, politiku un kultūru. Liela uzmanība tika pievērsta nacionālās integrācijas nodrošināšanai, valsts autoritātes un valsts izpildu varas nostiprināšanai. Tas notika uz likumdošanas varas rēķina, kā arī stipri bija ierobežojot, faktiski likvidējot politisko plurālismu.⁶⁹

Notikumiem Latvijā, kas bija cieši saistīti ar notikumiem pasaulē, bija vairāki cēloņi. Lai tos saprastu, jāņem vērā konkrētos sabiedriskos un politiskos apstākļus. Jāvērš uzmanība uz to, ka Latvijā iedibinātā demokrātija bija pārlietu plaša un nenobriedusi.

Svarīgi, ka Latvijas iedzīvotāji nebija pietiekami sagatavoti valsts pārvaldīšanai parlamentārisma apstākļos, tie nezināja demokrātijas tradīcijas un neuztvēra demokrātiju kā vērtību pašu par sevi, iedzīvotāji nebija tam gatavi.

Jaunajās demokrātiskajās valstīs trūka pieredzes vienprātīgu lēmumu pieņemšanā, arī pieņemtā konstitūcija bija plaša un, neveiksmīga. Nepilnības bija vēlēšanu likumā, par piemēru var minēt liberālo vēlēšanu likumu, kas pavēra ceļu uz Saeimu daudzām sīkām partijām, šādi sadrumstalojot Saeimu, bieži kavējot lēmumu pieņemšanu, kā arī mazinot tās efektivitāti. Saeimas sadrumstalošanās dēļ priekšplānā bieži tika izvirzītas nevis valsts intereses, bet gan partiju specifiskās intereses. Tā rezultātā radās problēmas valdību izveidošanā un to darbības stabilitātes nodrošināšanā ilgākā laika posmā.

Nenoliedzami svarīgs ir arī fakts, ka Latvijā trūka demokrātiskai iekārtai īsti piemērotas un atbilstošas sociālās struktūras, jo latviešu vidusslānis bija vājš.⁷⁰

⁶⁸ Stranga, A. Ebreji un diktatūras Baltijā (1926.-1940.gads). Rīgā: b.i., 1997., 124.lpp.

⁶⁹ Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A. Latvijas vēsture 20.gadsimts. Rīgā: Jumava, 2005., 153.lpp.

⁷⁰ Turpat.

Vēl viens ļoti būtisks iemesls, kas virzīja notikumus bija tas, ka normālu parlamentārās demokrātijas funkcionēšanu stipri apgrūtināja arī ilgstošas ekonomiskās stabilitātes trūkums. Šis faktors īpaši svarīgu nozīmi ieguva trīsdesmito gadu sākumā, kad izcēlās pasaules ekonomiskā krīze, kas noteikti pastiprināja latviešu sabiedrībā noslieci pret demokrātiju, bet par labu diktatoriskam režīmam. Sabiedrības slāņi, kuri bija nonākuši ekonomiskajās grūtībās cerēja, ka „stipra vara” varētu tiem nodrošināt pastāvīgu valsts atbalstu.⁷¹

⁷¹ Bleiere,D.,Butulis,I.,Feldmanis,I.,Stranga,A.,Zunda,A.Latvijas vēsture20.gadsimts.Rīgā:Jumava,2005.,149-150.lpp.

3. Apvērsuma jēdziens

Izvirzot kādu apgalvojumu vai konstatējot kādu faktu, ļoti svarīgi ir izprast tā nozīmi, līdz ar to, ir jānoskaidro terminoloģiskais skaidrojums un atbilstība konkrētam gadījumam. Arī apskatot tēmu par Kārļa Ulmaņa vadīto apvērsumu valstī, pēc autore domām, svarīgi ir apskatīt pašu terminu „apvērsums”, ir jāizpēta tā juridiskais skaidrojums, lietošanas atbilstība pieejamajā literatūrā, tā sinonīmi, kā arī citi termini ar līdzīgu nozīmi un atbilstību Kārļa Ulmaņa veiktajām darbībām.

Kārlis Ulmanis savā vēsturiskajā runā 1934. gada 18.maijā deva vispārēju izskaidrojumu notikušajām politiskajām pārmaiņām un kā attaisnojumu tiesību un brīvību ierobežošanai minēja briesmas, kas draudējušas Latvijas valstij, sakot, ka „[...] ir laužts vecais naida un nesaticības gars, kas draudēja iznīcināt latvju tautas veselīgās attīstības pamatus”⁷², taču šāds pamatojums nevar tikt uzskatīts par apvērsuma īstenošanas iemeslu, kas sākumā bija izteikts vēl puslīdz nedroši un miglaini, vēlākajā lietu attīstībā kļuva skaidrs. Gāzdams parlamentāri demokrātisko valsts iekārtu, Kārlis Ulmanis izšķīrās par autoritāro vadonības valsti.⁷³

Sākotnēji būtiski ir noskaidrot jēdziena „apvērsums” skaidrojumu, jo literatūrā Kārļa Ulmaņa darbības raksturotas nosaucot tās vienā vārdā „apvērsums”, bet tā laika spēkā esošais Sodu likums paredzēja atbildību par līdzīga rakstura darbībām, bet šīs darbības tika nosauktas citādi. Ar jēdzienu „apvērsums” jāsaprot, ka tās ir ļoti lielas un būtiskas pārmaiņas. Valsts apvērsums ir valsts sabiedriski politiskās iekārtas maiņa vai valdības maiņa.⁷⁴ Valdības maiņa ir pārmaiņa programmas darbībā no vienas instrukciju secības uz citu alternatīvu instrukciju secību, zināmu noteikumu izpildīšanās rezultātā.⁷⁵ Par šī jēdziena sinonīmiem var uzskatīt tādus jēdzienus kā revolūcija vai valsts varas gāšana⁷⁶. Pēc autore domām, iepriekš minētie jēdzieni ir uzskatāmi nevis par juridiskiem jēdzieniem, bet gan vairāk par politikas zinātnes jēdzieniem.

⁷² Ministru prezidenta K. Ulmaņa runa radiofonā 1934. gada 18. maijā. *Valdības Vēstnesis*. 1934., Nr.5.

⁷³ Šilde, Ā. Latvijas vēsture 1920-1940. Rīgā: Daugava, 1976., 592.lpp.

⁷⁴ Švābe, Ā., Būmanis, A., Dišlers, K. Latviešu konversācijas vārdnīca. Rīgā: A. Gulbja apgādība, 1929., 3.sēj., 587.lpp.

⁷⁵ Terminu un svešvārdu skaidrojošā vārdnīca. Pieejams:

<http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?r=1107&q=mai%C5%86a&id=2068793&g=1>, (aplūkots 18. 04. 2009).

⁷⁶ Sinonīmu vārdnīca. Pieejams:

<http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?q=apv%C4%93sums&s=0&g=5&r=1108>, (aplūkots 18.04.2009).

Revolūcija šajā izpratnē ir pilnīga vispārāztītas valsts iekārtas gāšana kādā teritorijā⁷⁷, jēdziens izprotams kā būtiska, noteikti vardarbīga valsts iekārtas vai sabiedriskās iekārtas maiņa, respektīvi, notiek valsts varas pāriešana citu spēku rokās. Otrs jēdziena „revolūcija” skaidrojums ir būtisks sabiedrības, kultūras, domāšanas attīstībā. Apskatot jēdziena „apvērsums” skaidrojumu un meklējot šim jēdzienam sinonīmu, jēdziena „revolūcija” skaidrojums neatbilstu, „revolūcija” ir plašāks jēdziens, jo ar to saprotama tautu masu iesaistīšanās.

Šādi notikumi valstī, kas saistīti ar valsts varas gāšanu, pārņemšanu, kā arī šo darbību veikšana pielietojot vardarbību pielīdzināma tirānijai. Jēdziens „tirānija” ir cēlies jau Senajā Grieķijā un tas ir despotijas apzīmējums⁷⁸, kas visu varu valstī vardarbīgi un nelikumīgi ir sagrābis viens cilvēks-tirāns un patvaļīgi valdīja valsti,⁷⁹ diktējot visus noteikumus. Jēdziens „tirānija” tiek skaidrots, kā patvaļīga valdīšana⁸⁰, tirānijai raksturīga despotiska valdība ar bargu, stingru un patvaldniecisku valdnieku,⁸¹ tas varētu nozīmēt, ka vara tiek īstenota vienpersoniski un ka vara valstī tiktu nodibināta vardarbīga apvērsuma ceļā.

Iepriekš minētie jēdzieni ir politikas zinātnes jēdzieni, bet šāda rakstura darbībām atbilst arī jēdziens „dumpis”. Dumpis ir nemieri jeb sacelšanās gan pret valsts politisko iekārtu, gan pretošanās likumīgajai varai. Jēdziens „dumpis” ir skaidrots arī kā sacelšanās, nemieri un aktīvs protests. Nemierus izraisa viedokļu atšķirības un nesaskaņas, kas rada naidīgumu vai izraisa atsevišķu indivīdu vai atsevišķu grupu starpā konfliktu. Raugoties no šī viedokļa arī jēdziens „dumpis” atbilst politikas zinātnes jēdzienam. Jēdziena „dumpis” sinonīmi jeb vārdi ar līdzīgu nozīmi varētu būt - pučs, sazvērētība, sacelšanās.⁸² Pučs ir nelielas sazvērētnieku grupas avantūrisks mēģinājums izdarīt valsts apvērsumu jeb valsts apvērsums, ko izdarījusi sazvērētnieku grupa.⁸³ Sazvērestība jeb konspirācija ir slepenības nodrošināšanas pasākumu sistēma un metodes, ko lieto nelegālas organizācijas. To var uzskatīt par maskēšanos jeb arī par kaut kā turēšanu slepenībā.⁸⁴

Jēdzienam „dumpis” ir arī otra nozīme. Tā sastopama krimināltiesībās. Šis jēdziens ir atrodams arī 1933.gada Sodū likuma 69.pantā, un tā skaidrojums bija šāds: „Dumpis ir varas

⁷⁷ Campbell,H.Black's. Law Dictionary. West Publishing CO, 1979., 1188.p.

⁷⁸ Valters, P. Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos. Rīgā: Divergens, 2001., 32.lpp.

⁷⁹ Vēstures terminu skaidrojošā vārdnīca. Pieejams: <http://www.vesture.eu/index.php/Tir%C4%81nija>, (aplūkots 18.04.2009)

⁸⁰ Autoru kolektīvs. Svešvārdu vārdnīca. Rīgā: Norden, 1996., 754.lpp.

⁸¹ Campbell,H.Black's. Law Dictionary. West Publishing CO, 1979., 1362.p.

⁸² Sinonīmu vārdnīca. Pieejams:

<http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?q=apv%c4%93rsums&s=0&g=5&r=1108> (aplūkots 18.04.2009).

⁸³ Latviešu valodas vārdnīca. Rīga: Avots, 1987., 654.lpp.

⁸⁴ Sinonīmu vārdnīca. Pieejams:

<http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?q=apv%c4%93rsums&s=0&g=5&r=1108> (aplūkots 18.04.2009).

darbu lietošana ar nolūku grozīt Latvijā pastāvošo iekārtu, kā arī gāzt Valsts prezidentu, Saeimu vai Ministru kabinetu vai atņemt viņiem ar Latvijas Republikas Satversmi piešķirtās funkcijas.”⁸⁵

Par dumpja izdarīšanu bija paredzēta atbildība likumā noteiktajā kārtībā, jo dumpis tā laika izpratnē bija valsts augstākās varas apdraudējums. Mūsdienās Latvijas Republikā spēkā esošajā Krimināllikumā vairs nav iekļauts šāds jēdziens. Vairākās Latvijas Republikā spēkā esošā Krimināllikuma normās atsevišķi paredzēta atbildība par vēršanos pret valsts varu, valsts iekārtu, valstisko neatkarību un teritoriālo vienotību. Šobrīd Latvijas Republikā spēkā esošajā Krimināllikumā nav tāda panta, kurā būtu paredzēta tieši atbildība par tādu noziedzīgu nodarījumu kā dumpis. Sodu likumā 69.panta aprakstītajām darbībām atbilst vairāki noziedzīgi nodarījumi, piemēram, Krimināllikuma 10. nodaļā, kurā nosaukti noziegumi pret valsti, 80.pantā paredzēta atbildība par darbību, kas vērsta uz vardarbīgu Latvijas Republikas varas gāšanu⁸⁶, kas tāpat konstruēts kā formāls nozieguma sastāvs un ir pabeigts ar tādu darbību izdarīšanu, kas vērstas uz vardarbīgu valsts varas gāšanu neatkarīgi no tā, vai šis mērķis ir sasniegts.⁸⁷

Teorētiski starp jēdzieniem „dumpis” un „apvērsums” varētu likt vienādības zīmi un uzskatīt tos par sinonīmiem, jo to skaidrojums ir samērā līdzīgs, bet ņemot vērā iepriekš minēto, ka dumpis ir tiesību zinātnes jēdziens, precīzāk, krimināltiesību jēdziens, un par dumpja izdarīšanu draud krimināla rakstura sods, bet apvērsums vairāk ir politikas zinātnes jēdziens, pēc autores domām, tos nevar uzskatīt par sinonīmiem un tie ir dažādiem gadījumiem piemēroti jēdzieni un to pielietojums ir rūpīgi jāizvērtē.

⁸⁵ 1933.gada 24.aprīļa Sodu likums.LR likums, spēkā neesošs. Rīgā.: b.i., 1934., 14.lpp.

⁸⁶ Krimināllikums. LR likums. 1998. 17. jūnijs. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 8. jūlijs, nr. 199/200 (1260/1261)

⁸⁷ Mīncis, P. Krimināltiesības - sevišķā daļa ar V. Liholojas komentāriem. Rīgā: Tiesu namu aģentūra, 2005., 2.daļa, 28.lpp.

4. Ministru prezidenta kompetence un atbildība likuma priekšā

1922.gada 15.februāra Satversme paredzēja Latvijai parlamentāras republikas statusu, līdz ar to vadošā loma Ministru kabinetā, saprotams, piekrīt Ministru prezidentam, kuram gan uz parlamentāro paraduma tiesību pamata, gan ar likuma noteikumiem piešķirtas sevišķas tiesības. Viņi ir solidāri atbildīgi parlamenta priekšā par Ministru kabineta kopīgajiem soļiem un katrs individuāli par savu atsevišķo darbību.⁸⁸

Saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 56.pantu Ministru prezidentu aicina Valsts Prezidents, savukārt Ministru prezidents aicina ministrus, tādējādi sastādot Ministru kabinetu jeb valdību. Kārlim Ulmanim kā Ministru prezidentam, saprotams, vadoties pēc Latvijas Republikas Satversmes, bija atsevišķas sevišķās tiesības un viņam tās vajadzēja realizēt atbilstoši Satversmē noteiktajai kārtībai, nepārkāpjot tās.

Saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmi Kārļa Ulmaņa kā Ministru prezidenta kompetencē ietilpa Ministru kabineta sēžu vadīšana, tiesības prasīt Saeimas prezidijam sasaukt Saeimas sēdi, kā tiesības prasīt Saeimai balsojumu par to, lai Saeimas sēde tiktu noturēta aizklāti, bet tam būtu nepieciešams ne mazāk kā divu trešdaļu klātesošo deputātu balsu vairākums.⁸⁹ Saskaņā ar Ministru kabineta iekārtas likumu Ministru prezidents ieceļ valsts ministrus un ministriju parlamentāros sekretārus. Ministru prezidents nosaka Ministru kabineta darbību un ir atbildīgs Saeimas priekšā. Ja sadarbība Ministru kabinetā neizveidojas, ministru prezidents ir tiesīgs prasīt attiecīgo ministru atkāpšanos.⁹⁰ Ministru prezidentam viņa amata izpildīšanai ir nepieciešama Saeimas uzticība un viņš par savām darbībām ir atbildīgs vienlīdz gan Saeimas priekšā, gan likuma priekšā.

Saskaņā ar 1992.gada 15.februārī pieņemto Latvijas Republikas Satversmi, Latvija bija neatkarīga demokrātiska republika. 1934.gadā Kārlis Ulmanis, organizējot valsts apvērsumu, daļēji apturēja Satversmes darbību, būtiski ierobežojot politiskās brīvības un likvidēja demokrātisko režīmu Latvijā, kas vairs neatbilda Latvijas Republikas Satversmes 1. panta: „, Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika”⁹¹ nosacījumam.

Kārlis Ulmanis bija nodomājis sākt apvērsumu jau 1934. gada 23.aprīlī, tomēr ģenerāļa Jāņa Baloža (1881-1965) vilcināšanās dēļ to atlika līdz 2.maijam, bet pēc vēl uz

⁸⁸ Dišlers, K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīgā: Tiesu namu aģentūra, 2004., 141.lpp.

⁸⁹ Latvijas Republikas Satversme. LR likums. Rīgā: Zvaigzne ABC, 2007., 20., 22., 59., 60. pants.

⁹⁰ Lēbers, D., Bišers, I. Ministru kabinets. Komentārs LR Satversmes 6. nodaļai. Rīgā: Tiesiskās informācijas centrs, 1998., 40. lpp.

⁹¹ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Rīgā: A.Gulbja grāmatu spiestuve, 1922., 1. pants.

15.maiju.⁹² Valsts apvērsumu Kārlis Ulmanis realizēja 1934.gada 15.maijā, 16.maijā savā valdības manifestā, ko pulksten 8 rītā nolasīja Rīgas radiofonā, norādīja, ka apvērsuma rīkotāju rīcība nav vērsta pret Latvijas demokrātiju, ir tikai gribēts panākt, lai partiju cīņas nenomāktu tautas veselīgo garu un tautas gribu, kas radītu drošus pamatus īstai tautvaldībai. Kārlis Ulmanis bija spiests norādīt to, jo tautā viennozīmīgi bija demokrātijas piekritēji. Kā attaisnojumu minēto pilsoņu tiesību un brīvību ierobežošanai, valdība minēja briesmas, kādas draudējušas Latvijas valstij. Esot saskatīta bruņota apvērsuma gatavošana un iekšēju nemieru izcelšanās draudi. Kas īsti valsts iekārtu apdraudējuši, tas netika minēts Kārļa Ulmaņa runā, kur viņš deva vispārēju izskaidrojumu notikušajām politiskajām pārmaiņām.⁹³ Kopumā šie vārdi bija mērķēti Saeimai un ar tās darbību saistītai konstitucionālai demokrātiskai kārtībai, kuras sastāvdaļa bija arī partijas.

Pēc 1934.gada 15.maija apvērsuma valsts politiskajā dzīvē bija radies jauns jēdziens „Tautas Vadonis”. Šo jēdzienu izskaidroja Kārlis Ulmanis pats, sacīdams, ka jēdziens „vadonis” jāsaprot tā, ka vadonis uzklausu visu to, ko viņam teic viņa padomdevēji un kad viņš visu to ir uzklaustījis, tad viņš izlemj savu viedokli, un visi lēmumi saistoši tad visiem, arī tiem, kuri domā, ka viņu padoms nav ievērots.

Arī tā laika juristi mēģināja noskaidrot „Tautas Vadoņa” kompetences un darbības funkcijas un par to radās šāds izskaidrojums: „Autoritārās vadonības valsts vadonis ir reizē augstākais likumdevējs, augstākais administrators un augstākais tiesnesis valstī, jo vadoņa augstākās varas dalīšana nozīmētu reizē ar to arī viņa varas aprobežošanu un ja autoritārajā režīmā runāja par tautu vai tautas gribu, tad, tautas intereses gan allaž paturot vērā, visu sevī iemiesoja un tautas vārdā rīkojās Tautas Vadonis.”⁹⁴ Atšķirībā no koleģiāla valsts galvas institūta, vienpersonisks valsts galva ir patstāvīgāks un atbildīgāks savu lēmumu pieņemšanā, tāpēc tādām valsts galvām ir lietderīgāk uzticēt svarīgus uzdevumus, jo gadījumos, kad vairākas personas risina valsts lietas, biežāk rodas domstarpības, nevēlama sāncensība un naidis. Kad tas tā notiek, mazinās institūta autoritāte, vājinās vara un tiek grauti ilgi kardinātie plāni.⁹⁵ Kā piemēru var uzskatīt to, ka Kārlis Ulmanis nevēlējās ne parlamentu, nedz jebkāda veida plurālistisku valdīšanas sistēmu, viņš vienkārši baidījās no opozīcijas.⁹⁶ Kārlis Ulmanis uzskatīja, ka saskarsme ar opozīciju prasītu no viņa lieku spēka izšķiešanu, tādēļ labāk bija iztikt bez tādas politiskās bāzes, kas viņa darbu un nodomus varētu traucēt. Lai gan Kārļa Ulmaņa varas sistēmu apzīmēja par autoritāru, pēc autores domām, tā atbilda sava veida

⁹²Bērziņš, A. Labie gadi. Rīgā: Grāmatu Draugs, 1963., 146. lpp.

⁹³ Ministru prezidenta K. Ulmaņa runa radiofonā 1934. gada 18. maijā. Valdības Vēstnesis. 1934. 19.maijs.

⁹⁴ Šilde, Ā. Latvijas vēsture 1920-1940. Rīgā: Daugava, 1976., 597. lpp.

⁹⁵ Pleps, J., Pastars, E., Plakane, I. Konstitucionālās tiesības. Rīgā: Latvijas Vēstnesis, 2004., 252. lpp.

⁹⁶ Šilde, Ā. Latvijas vēsture 1920-1940. Rīgā: Daugava, 1976., 596. lpp.

diktatūrai.

Pastāvēja dažādi uzskati, piemēram, ka 1934.gada 15.maija naktī Kārlis Ulmanis izdarīja militāru valsts apvērsumu, lai savas diktatūras realizēšanai sāktu kopēt fašistiskās Itālijas un hitleriskās Vācijas lietotās metodes gan ekonomikā, gan iekšpolitikā, kā arī ārpolitikā. Izplatījās baumas, ka Kārļa Ulmaņa nolūki veikt valsts apvērsumu bija Ādolfā Hitlera atbalstīti, taču šīs baumas neapstiprinājās. Pastāvēja arī uzskats, ka K. Ulmanis, rūpīgi plānoto apvērsumu izdarīja pēc iepriekšējas slepenas apstākļu izzināšanas Maskavā, noskaidrojot Padomju Savienības nostāju apvērsuma gadījumā. Iespējams, ka K. Ulmanis nebūtu varējis rīkot apvērsumu, ja Padomju Savienība to uzskatītu par savu interešu apdraudējumu.⁹⁷

Visā teritorijā ieveda kara stāvokli. Kara stāvokļa nepieciešamība tika pamatota ar to, ka valstī draud izcelties iekšējie nemieri, kuri apdraud valsts iedzīvotāju drošību. Izsludinot kara stāvokli visā Latvijā uz sešiem mēnešiem tika norādīts, ka visiem iedzīvotājiem, kara, administrācijas un pašvaldības iestādēm bez ierunas jāizpilda visi pienākumi, kādus viņiem uzliek noteikumi par kara stāvokli. Kā nākamos izsludināja vēl pārgrozījumus noteikumos par kara stāvokli. Noteica, ka ar kara ministra un iekšlietu ministra lēmumu var nodot Kara tiesai iztiesāšanai pēc kara laika likumiem lietas par noziedzīgiem nodarījumiem un to mēģinājumiem, kas paredzēti Sodu likuma 69-74., 78., 81., u.c. pantos. Šajos pantos bija paredzēta atbildība par dumpja izdarīšanu, valsts nodevību un noziedzīgiem nodarījumiem pret valsts mieru. Pēc Kara sodu likuma noteikumiem bija paredzēts arī nāves sods, bija paredzēta arī sodāmības iespēja par nodarījumiem, kas bija izdarīti pirms kara stāvokļa izsludināšanas.⁹⁸

Tika padzīta Saeima, arestēja daudzus deputātus, likvidējās visas demokrātiskās brīvības (preses brīvība, sapulču un demonstrāciju brīva norise), aizliedza visas politiskās partijas, arī kā demokrātiskās un progresīvās organizācijas, izvēršot militāri politiskās aizsardzības organizācijas darbību, aizliedza strādnieku arodbiedrības, pilnīgi likvidēja jebkādas vēlēšanas valsts un pašvaldības orgānu izveidošanā, radīja kameras - amatniecības kameru, darba kameru, lauksaimniecības kameru, profesiju kameru, rakstu kameru un mākslas kameru, tirdzniecības kameru un rūpniecības kameru, kuru locekļus iecēla diktators un kuru uzdevums bija visu valsts sabiedrību pakļaut ekonomikas, politikas un ideoloģijas prasībām.⁹⁹ Taču pieejamie dokumenti liecina, ka Kārlim Ulmanim valsts apvērsuma

⁹⁷ Latvijas Sociāldemokrātija un K.Ulmaņa valsts apvērsums. *Skolotāju Avīze*. 1989. 11. maijs., 6.lpp.

⁹⁸ Šilde, Ā.Latvijas vēsture 1920-1940. Rīgā: Daugava, 1976., 591. lpp.

⁹⁹ Apsītis, R., Birziņa, L., Grīnbergs, O. Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture (1917-1970). Rīgā: Zvaigzne, 1970., 72-73. lpp.

sagatavošanā un realizēšana nebija ne Vācijas, ne Padomju Savienības aktīva vai netieša atbalsta.¹⁰⁰

Pēc 1934.gada 15.maija Satversme nebeidza eksistēt, Kārļa Ulmaņa valdība jau pirmajā apvērsuma dienā apsolīja Satversmes reformu.¹⁰¹ Satversmes 1. un 2. pants¹⁰² nosaka, ka Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika un ka Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai, tomēr izanalizējot notikušo ir jāsecina, ka šie Satversmes panti ir pārkāpti, jo augstākā vara nepiederēja tautai, bet gan vienai personai, kas kontrolēja valstī notiekošo.

Saskaņā ar tā laika spēkā esošā 1933.gada Sodu likuma, pēc kura arī Kārlim Ulmanim būtu jāatbild likuma priekšā par izdarītajiem noziedzīgiem nodarījumiem, pirmā panta - „Par noziedzīgu atzīstams nodarījums, kurš tā izdarīšanas laikā noteikts ar soda piedraudējumu”, pēc tā izriet, ka tas nepieļauj sodu piemērot pēc analogijas, bet uzliek tiesai pienākumu attaisnot tiesājamo, ja viņa nodarījums tieši nav paredzēts likumā, kaut arī tas būtu kaitīgs ne vien privātpersonām, bet arī valsts interesēm.¹⁰³ 1933.gada Sodu likumā nav minēts šis termins „apvērsums” un līdz ar to nav minēts arī sods par tā izdarīšanu. Autore, pamatojoties uz iepriekš izpētīto, uzskata, ka, tiesību zinātnē lietot terminu „apvērsums”, ir nepareizi, un šis termins atbilst politikas zinātnes terminoloģijai.

Kārļa Ulmaņa izdarītās un veiktās darbības drīzāk varētu atbilst 1933.gada Sodu likuma 69.pantā minētajam un šīs darbības, respektīvi, noziedzīgie nodarījumi vērtējami, kā dumpis - varas darbu lietošana ar nolūku, kura iekļauj divus aspektus:

- 1) grozīt Latvijā pastāvošo iekārtu;
- 2) gāzt Saeimu vai atņemt tai ar Latvijas Republikas Satversmi piešķirtās funkcijas;¹⁰⁴

Dumpis ir valsts augstākās varas apdraudējums ar varas līdzekļiem, izpaužas vai nu pastāvošās valsts iekārtas grozīšanās, valsts teritorijas neaizskaramības apdraudējumā, valsts augstākās varas orgānu gāšanās vai iespējas atņemšanā šo varu izlietot. Dumpja nepieciešamā pazīme ir varas līdzekļu lietošana, šo mērķu sasniegšana bez varas līdzekļu lietošanas nav dumpis un nav arī sodāma.¹⁰⁵

1933.gada Sodu likuma 69.pantā paredzētā varas darbu lietošana, kā līdzeklis Sodu likuma 1.panta norādītā mērķa sasniegšanai var parādīties kā fiziska spēka piemērošanā, tā arī psihiskā iespaidošanā, vienalga, vai šis līdzeklis vērsti tieši pret valsts varas augstāko orgānu, vai pret spēkiem, kas šo orgānu pasargā. Lai piemērotu šo pantu nepieciešams konstatēt:

¹⁰⁰ Andersons, E. Latvijas vēsture 1920-1940. Rīgā: Daugava, 1982., 1.daļa., 402.lpp.

¹⁰¹ Šilde, Ā.Latvijas vēsture 1920-1940. Rīgā: Daugava, 1976., 591. lpp.

¹⁰² Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Rīgā: A.Gulbja grāmatu spiestuve, 1922., 1. pants.

¹⁰³ Mincs, P., Lauva, J. Sodu likums ar komentāriem. Rīgā: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1938., 5.lpp.

¹⁰⁴ 1933. gada Sodu likums: LR likums, spēkā neesošs. Rīgā: b.i., 1934., 69. pants.

¹⁰⁵ Švābe, Ā., Būmanis, A., Dišlers, K. Latviešu konversācijas vārdnīca. Rīgā: A. Gulbja apgādība, 1929., 3.sēj., 588.lpp.

1) pirmkārt, vai attiecīgās apvienības mērķis tik tiešam ir dumpis;

2) otrkārt, ka esošā mērķa sasniegšanai apvienības biedri izvēlējušies par līdzekli tieši varas darbus.¹⁰⁶

Tātad, vadoties pēc 1933.gada Sodu likumā minētā, autore uzskata, ka Kārlis Ulmanis ir veicis nevis apvērsumu, bet gan dumpi, jo Kārļa Ulmaņa veiktās darbības atbilst termina „dumpis” skaidrojumam.

Apskatot jautājumu par tā iespējamību, jāņem vērā fakts, ka tas savā ziņā bija iespējams arī ņemot par piemēru citas valstis, kurās arī valsts vadība koncentrējās kāda konkrēta vadoņa rokās, neievērojot nekādus demokrātijas principus, demokrātija nepastāvēja, kā piemēru var nosaukt gan nacistisko Vāciju, gan fašistisko Itāliju, kā arī komunistisko PSRS. Kā daudzi līdzīgi attiecīgā laikmeta vadoņi un diktatori, K. Ulmanis sāka sevi uzskatīt par kompetentu visos jautājumos, ne tikai iekšpolitikā, kas bija viņa specialitāte. Tomēr Kārlim Ulmanim trūka izglītības un spējas sevi kritizēt, viņš necieta konkurentus. Paša nodibinātajā autoritārā režīma laikā viņa varenības sajūtu cēla un stiprināja lielas piekrišanas izrādītāju, slavinātāju un lišķu bars, kas vēl vairāk vājināja viņa paškontroles un paškritikas spējas. Viņš it kā stiprināja tautas nacionālo apziņu vēl nepieredzētā apmērā, bet tajā pašā laikā mazināja tās modrības sajūtu, pieradinot to pakļauties vadonībai un augstākās varas noteiktai plānsaimniecībai,¹⁰⁷ tādējādi arī ietekmējoties no citu valstu līderiem un pasaulē notiekošā 1934.gadā, kad Latvijas parlamentārā sistēma piedzīvoja krīzi un Kārli Ulmani neapmierināja pastāvošais politiskais stāvoklis valstī, Kārlis Ulmanis noslēpumaini nolēma pārņemt varu savās rokās un nodibināt autoritāro režīmu valstī.¹⁰⁸

Par prettiesiski izdarītajām darbībām, vadoties pēc 1933. gada Sodu likuma, pieskaitāms dumpis un Saeimas darbības traucēšana.¹⁰⁹

Pirmkārt, Kārlis Ulmanis ar bruņoto spēku palīdzību (vardarbību gan nepielietojot, jo dumpis notika pilnībā bez asins izliešanas) gāza parlamentu.¹¹⁰ Tādējādi tas vērtējams kā dumpis. Dumpis ir varas darbi ar nolūku grozīt pastāvošo valsts iekārtu, gāzt Valsts Prezidentu, Saeimu vai Ministru kabinetu vai atņemt viņiem ar Latvijas Republikas Satversmi piešķirtās funkcijas.¹¹¹

Otrkārt, Kārlis Ulmanis ļaunprātīgi bija kavējis Saeimas locekļus viņu pienākumu pildīšanā, izsludinot kara (izņēmuma) stāvokli, respektīvi, Saeimas prezidijs, kas būtu varējis

¹⁰⁶ Mīncis, P., Lauva, J. Sodu likums ar komentāriem. Rīgā: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1938., 54. lpp.

¹⁰⁷ Andersons, E. Latvijas vēsture 1920-1940. Rīgā: Daugava, 1982., 398., 399. lpp.

¹⁰⁸ Штейман, И., Кузнецов, С. Независимая Латвия 1918-1940. Рига: Аргāds „SL”, 1996., стр56.

¹⁰⁹ 1933. gada Sodu likums: LR likums, spēkā neesošs. Rīgā: b.i., 1934.

¹¹⁰ Šilde, Ā. Latvijas vēsture 1920-1940. Rīgā: Daugava, 1976., 597. lpp.

¹¹¹ 1933. gada Sodu likums: LR likums, spēkā neesošs. Rīgā: b.i., 1934., 69. pants.

sasaukt Saeimas ārkārtējo sēdi un spert nepieciešamos pretsoļus, bet Saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš, dumpim sākoties, pirmajās stundās jau tika apcietināts, vēl amata pilnvaras varēja izmantot arī abi Saeimas priekšsēdētāja biedri - bīskaps Jāzeps Rancāns un Kārlis Pauļuks. Lai tas nenotiku, viņiem uzlika mājas arestu un Politiskā policija viņus novēroja, Saeimas deputāti nespēja nekādu iniciatīvu uzņemt, līdz ar to parlamentāri konstitucionālais aparāts ar to bija paralizēts.¹¹²

Ar laiku arī paša Ministru kabineta nozīme bija ievērojami pieaugusi. Ministru kabinets vairs nebija tikai izpildu orgāns, bet reizē arī likumdošanas orgāns, kas bija pārņēmis Saeimas funkcijas. Pirmajos savas valdīšanas mēnešos Kārlis Ulmanis vēl uzsvēra nepieciešamību valdības darbību kontrolēt, teikdams par autoritārajā laikā pieņemtajiem likumiem šādi: „šos likumus valdība izdod saskaņā ar Valsts Prezidentu Albertu Kviesi, kas svarīgākos no tiem pats paraksta, lai būtu kontrole pār valdības darbu.” 1936. gada 4. aprīlī izbeidzās valsts prezidenta Alberta Kvieša prezidentūras termiņš. Viņu bija ievēlējusi Saeima, bet, tā kā tās darbība ar 1934.gada 16.maiju bija apturēta, tad nebija vairs likumīgas instances, kas varētu nākamam prezidentam ievēlēt. Vienīgi Ministru kabinets, kas bija pārņēmis Saeimas kā likumdevējas iestādes kreatīvās funkcijas uzskatīja sevi par tiesīgu jautājumu izlemt.¹¹³ Ministru kabinets Kārļa Ulmaņa vadībā pieņēma šādu likumu, kuru parakstīja prezidents Alberts Kviesis (1881 – 1944) par Valsts Prezidenta amata izpildīšanu:

„1.Līdz Ministru kabineta 1934.gada 18.maija deklarācijā paredzētās Satversmes reformas izveidošanai valsts prezidenta amatu izpilda ministru prezidents Dr. Kārlis Ulmanis.

2. Kad ministru prezidents atrodas atvaļinājumā vai citu iemeslu dēļ nevar izpildīt valsts prezidenta amatu, pēdējo izpilda kara ministrs Jānis Balodis.

3. Ar šo atcelti pastāvošie likumi, ciktāl tajos valsts prezidenta amata ieņemšanai un izpildīšanai noteikta citāda kārtība.

4. šis likums stājas spēkā 1936.gada 11.aprīlī.”¹¹⁴

Tā bija vispilnīgākā varas kulminācija, un sākotnējais autoritārais režīms pārgāja pilnīgā diktatūrā. Teorētiski būtu bijusi iespējama arī prezidenta A. Kvieša amata laika pagarināšana, nosakot viņam vēl vienu prezidentūras termiņu, bet K. Ulmanis nevēlējās atstāt tik svarīga valsts orgāna kā valsts prezidenta varas funkcijas citās rokās. Kaut arī K. Ulmanis un A. Kviesis bija bijuši vienas partijas biedri, K. Ulmanis saskatīja sev risku jebkādā valsts varas

¹¹² Šilde, Ā. Latvijas vēsture 1920-1940. Rīgā: Daugava, 1976., 600. lpp.

¹¹³ Turpat, 601. lpp.

¹¹⁴ Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. Likums par Valsts Prezidenta amata izpildīšanu. LR likums, spēkā neesošs. Rīgā: b.i., 1936., 63. lpp.

sadalīšanas faktā.¹¹⁵

Saskaņā ar 1922.gada Satversmes 81.pantu, kura kārtībā tika pieņemti noteikumi, paredzēja, ka laikā starp Saeimas sesijām ministru kabinetam ir tiesība, ja neatliekama vajadzība to prasa, izdot noteikumus, kuriem ir likuma spēks.¹¹⁶ Mūsdienās iepriekš minētais Satversmes 81.pants ir svītrots.

Stāvoklis jau 1936.gada 11.aprīlī mainījās, absolūti visu sakoncentrējot Kārļa Ulmaņa rokās. Radās vienvaras sistēma¹¹⁷, bet tā kā vienas personas spēkos vispār nav itin visu tehniski izkārtot, tad likumu izstrādāšanas darbu atstāja mazajam kabinetam un noteica, ka mazā kabineta sēdēs obligāti piedalās tā resora vadītājs, kura likumprojektu apspriež.

Kā ieguvumu Kārlis Ulmanis uzsvēra to, ka valdības locekļi nav vairs partiju vīri.¹¹⁸ Tas nozīmēja vairāk nekā pats fakts, ka politisko partiju darbība jau 1934.gada 16.maijā bija apturēta.

Tātad ar 1936.gada 11.aprīli Kārlis Ulmanis apvienoja savā personā Valsts prezidenta un Ministru prezidenta amatu, līdz ar to koncentrējot savās rokās likumdošanas varu, izpildu varu, valsts reprezentāciju un militāro virspavēlniecību.¹¹⁹ Svarīgs Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma balsts bija ideoloģija, kas veidojās pakāpeniski, pamatojoties galvenokārt uz vadoņa uzskatiem. Jaunās ideoloģijas būtību izteica autoritārā režīma trīs galvenās pamatvērtības-vadonība, tautas vienība un nacionālisms, kas tika popularizētas un propagandētas. Autoritārās ideoloģijas svarīgākā sastāvdaļa, tās kodols bija nacionālās valsts ideja un nacionālisms, šos mērķus vajadzēja sasniegt, latviešiem iegūstot vadošās pozīcijas valsts ekonomikā, politikā un kultūrā, tautu audzinot izteikti nacionālā garā un stiprinot latviešos nacionālo lepnumu un pašapziņu. Nozīmīgu vietu autoritārajā ideoloģijā ieņēma tautas vienotības ideja.¹²⁰

Apskatot Ministru prezidenta darbības jomu un tā kompetenci, redzams, ka Kārļa Ulmaņa kā Ministru prezidenta veiktās darbības, kas saistītas ar 1934.gada 15.maijā valstī notiekošo apvērsumu un turpmāk, neietilpst šīs valsts amatpersonas kompetencē un, pēc autores domām, vērtējamās prettiesiski.

Līdz ar to var secināt, ka K. Ulmanis ir vienīgā persona, kam ir izdevies daļēji apturēt Satversmes darbību, paturot Saeimu, un, „piesavinoties” likumdevēja tiesības. Lai arī K. Ulmanis Valsts prezidenta amatu pārņēma likumīgi, pieņemtais likums bija prettiesisks, jo

¹¹⁵ Šilde, Ā. Latvijas vēsture 1920-1940. Rīgā: Daugava, 1976., 601. lpp.

¹¹⁶ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Rīgā: A.Gulbja grāmatu spiestuve, 1922., 81. pants.

¹¹⁷ Šilde, Ā. Latvijas vēsture 1920-1940. Rīgā: Daugava, 1976., 595. lpp.

¹¹⁸ Valdības deklarācija. Valdības Vēstnesis. 1934. 19.maijs.

¹¹⁹ Treijs, R. Latvijas prezidenti (1918 – 1940). Rīgā: Latvijas Vēstnesis, 2004., 57. lpp.

¹²⁰ Dunsdorfs, E. Kārļa Ulmaņa dzīve. Rīgā: Daugava, 1978., 139. lpp.

bija pretrunā ar Satversmi.

K. Ulmanim varēja draudēt atbildība likuma priekšā par izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem. Soda likums, kas stājies spēkā 1933.gada 1. augustā paredz, ka par noziedzīgu atzīstams nodarījums, kurš tā izdarīšanas laikā noliegts ar soda piedraudējumu. Līdzīgi Soda likums paredz, ka par noziedzīgiem nodarījumiem uzliekamie sodi ir šādi:

- 1)spaidu darbi;
- 2)pārmācības nams;
- 3)cietums;
- 4)arests;
- 5)naudas sods;

Noziedzīgus nodarījumus, par kuriem likumā kā augstākais sods noteikti spaidu darbi, sauc par smagiem noziegumiem.

Noziedzīgus nodarījumus, par kuriem likumā kā augstākais sods noteikts pārmācības nams vai cietums, sauc par noziegumiem.

Noziedzīgus nodarījumus, par kuriem likumā kā augstākais sods noteikts arests vai naudas sods, sauc par pārkāpumiem.¹²¹

Saskaņā ar 1933.gada Soda likumu Kārļa Ulmaņa vadītais dumpis bija prettiesisks un par to draudēja atbildība likuma priekšā. Kā jau iepriekš minēts, vadoties pēc Soda likuma, autore konstatējusi, ka Kārlis Ulmanis ir vainojams gan dumpja rīkošanā, gan Saeimas darbības traucēšanā.

Precizējot un analizējot sīkāk likuma pārkāpumus, pirmkārt, dumpis, vadoties pēc 1933.gada Soda likuma 69.panta ir varas darbu lietošana ar nolūku grozīt pastāvošo valsts iekārtu, gāzt Valsts Prezidentu vai Ministru kabinetu vai atņemt viņiem ar likumu piešķirtās funkcijas, vai atraut no Latvijas kādu viņas teritorijas daļu. Ņemot vērā iepriekš minēto, autore uzskata, ka Kārlis Ulmanis visticamāk būtu saucams pie atbildības pēc jau iepriekš minētā Soda likuma 69.panta par dumpja rīkošanu un sodāms ar spaidu darbiem uz visu mūžu.¹²²

Šī smagā noziedzīgā nodarījuma sodāmība pamatota ar valsts suverenitātes neaizskaramību, tātad nav svarīgi, vai to izdarījis pašas valsts pilsonis vai ārzemnieks, tāpat nav svarīgi, kur tie izdarīti. Norādītā noziedzīgā nodarījuma raksturīga pazīme ir vardarbība, kas var būt gan tieša, gan netieša, jo mērķis ir panākt valsts iekārtas pārmaiņu likumīgi, ar reformu palīdzību, ne revolūcijas, bet gan evolūcijas ceļā. Tā kā šis ir smags noziegums, tad tā

¹²¹ 1933. gada Soda likums. LR likums, spēkā neesošs. Rīgā: b.i., 1934., 1., 2., 3. pants.

¹²² Turpat, 69. pants.

sodāmībai nepieciešamais nosacījums ir apzinātība jeb nodoms. Neuzmanīgu dumpīgu darbību grūti iedomāties, ir gan iespējama neuzmanīga piedalīšanās apvienībā, bet tā nav sodāma.¹²³

Turpinot analizēt likuma pārkāpumus, saskaņā ar 1933.gada Sodu likuma 74.pantu ir jānoskaidro, vai Kārlis Ulmanis varētu būt vainojams noziedzīga nodarījuma izdarīšanā pret Valsts Prezidentu, aizskarot toreizējā Valsts prezidenta Alberta Kviesha godu. Nepieciešams konstatēt, vai Kārlim Ulmanim varēja draudēt pārmācības nams vai cietums.¹²⁴ Tomēr, iepriekš minētais likums par Valsts Prezidenta amata izpildīšanu, kurš stājās spēkā 1936. gada 11.aprīlī, tika pieņemts likumīgā ceļā, tāpēc nav pamata uzskatīt Kārli Ulmani par vainīgu, un tādējādi Valsts prezidenta gods netika aizskarts, jo A. Kviesis, būdams Valsts prezidents, pats attiecīgo likumu parakstīja. Latvijas Republikas Valsts prezidents pilda noteiktas likumdošanas un izpildvaras funkcijas, turklāt viņam ir piešķirtas nozīmīgas radošās (kreatīvās) funkcijas attiecībā uz izpildvaru un likumdošanas varu. Valsts prezidents var izmantot savas pilnvaras arī gadījumā, ja Saeima vai Ministru kabinets savā darbībā pieļauj neprecizitātes vai arī starp abiem šiem varas atzariem nobriedusi politiskā krīze. Valsts prezidents Alberts Kviesis 1934. gada 15. maija naktī neizmantoja savas no Satversmes izrietošās pilnvaras,¹²⁵ Alberts Kviesis kā Valsts prezidents iepriekš minētajā situācijā bija vienīgais, kas varēja spert kādus pretsoļus, sasaucot Saeima ārkārtas sēdi.

Pie Kārļa Ulmaņa likumpārkāpumiem viennozīmīgi pieskaitāma arī Saeimas darbības traucēšana, un, saskaņā ar tajā laikā spēkā esošo Sodu likuma 76.pantu, kas ar sodāmiem draudiem, vardarbību vai dienesta pilnvarojuma nelietīgu lietošanu ļaunprātīgi kavējis Saeimas locekļus viņu pienākumu izpildīšanā, sodāms ar pārmācības namu. Likumdošanas iestādes darbības traucējums ne vienmēr izpaužas pastāvošās iekārtas gāšanās, šāda traucējuma mērķis var arī būt tikai iejaukšanās daļēji tādas iestādes darbībā.¹²⁶

Analizējot iepriekš minētos Sodu likuma pantus, sava ziņā Sodu likuma 69.pantā paredzētājās darbībās ietilpst arī Sodu likuma 76.panta paredzētās darbības. Apskatot 1933. gada Sodu likuma 69. panta otro daļu, kas lietojis varas darbus ar nolūku gāzt Saeimu vai atņemt viņai ar Latvijas Republikas Satversmi piešķirtās funkcijas, principā arī atbilst Kārļa Ulmaņa veiktajām darbībām, līdz ar to, pēc autore domām, Sodu likuma 69.pants jau saturiski pilnībā iekļauj sevī Sodu likuma 76.panta paredzēto atbildību par Saeimas darbības

¹²³ Mīncis, P. Krimināltiesības – sevišķā daļa ar V. Liholojas komentāriem. Rīgā: Tiesu namu aģentūra, 2005., 2.daļa, 27. lpp.

¹²⁴ 1933. gada Sodu likums. LR likums, spēkā neesošs. Rīgā: b.i., 1934., 74. pants.

¹²⁵ Blūzma, V. Latvijas Republikas Valsts prezidenta institūcija polemikas krustugunīs. *Likums un Tiesības*. 2001., nr.20, 100.lpp.

¹²⁶ 1933. gada Sodu likums. LR likums, spēkā neesošs. Rīgā: b.i., 1934., 74. pants.

traucēšanu.

Rezumējot, autore uzskata, ka Kārlis Ulmanis, kurš bija nozīmīga personība Latvijas kā valsts izveidošanās brīdī, gatavojoties un izdarot apvērsumu, būtiski pārkāpa likumu, viņš bija likumnepaklausīgs un viņam draudēja atbildība likuma priekšā. Tā kā kara stāvokli izsludināja persona, kurai nebija tiesības to darīt, no tā izriet, ka juridiski kara stāvoklis nepastāvēja. Tas nozīmē, ka maksimālā soda sankcija, ko varētu piemērot dumpja dalībniekiem, atbilstoši katra atsevišķajam nodarījumam, būtu mūža ieslodzījums. Ja notikumi pasaulē un Latvijā būtu virzījušies savādāk un nebūtu sācies Otrais pasaules karš, domājams, ka Kārlis Ulmanis būtu saukts pie atbildības par viņa izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, visticamāk, viņš būtu saņēmis tajā laikā augstāko iespējamo sodu - mūža ieslodzījumu.

Kopsavilkums

1. Neilgi pēc tam, kad Eiropas valstis atradās Pirmā pasaules kara seku ietekmē un cīņā pret diktatoriskiem režīmiem, demokrātija sākotnēji kā valsts pārvaldes forma guva starptautisku atzinību, tomēr cilvēku apziņā ar vien izteiktāks kļuva uzskats, ka demokrātija kā pārvaldes forma ir pārāk vāja un maz iedarbīga, lai ar tās palīdzību risinātu pēckara sasāpējušās problēmas.

2. Starpkaru periodam Eiropā raksturīga bija tendence attīstīties nedemokrātiskiem valsts pārvaldes režīmiem, to pierāda Krievijā izplatījušās komunisma idejas, Itālijā attīstījās fašisms, un Vācijā tika paustas nacisma idejas.

3. Nedemokrātisku režīmu nodibināšanos lielā mērā sekmēja pasaules ekonomiskā krīze, valstīs citā pēc citas izveidojās nedemokrātiskas valsts pārvaldes iekārtas modeļi. Īpaši tas skāra pēc Pirmā pasaules kara izveidojušās valstis, tai skaitā arī Latviju.

4. Laikā, kad tika izstrādāta Satversme, politiskajām partijām bija raksturīga sadrumstalotība. Lielām politiskām partijām nebija balsu vairākuma, visu izšķīra mazās partijas, tādēļ liela daļa svarīgu lēmumu tika pieņemti bez vienota, kopēja viedokļa. Līdz ar to pamatots kļūst secinājums, ka Latvijas valsts pamatlikums tika pieņemts kompromisa rezultātā, kas, zināmā mērā liecina par tās vājumu.

5. Kārļa Ulmaņa dedzīgi atbalstītais Saeimā iesniegtais Latvijas Republikas Satversmes grozījumu projekts, kuru iesniedza Latvijas Zemnieku savienība 1933. gada 3. novembrī, un, kas paredzēja būtiskas pārmaiņas attiecībā uz Valsts prezidenta institūciju, varētu tikt uzskatīts par 1934. gada 15. maija apvērsuma sākumu un juridisko pamatu.

6. Vēsturiski, kā to apraksta zinātniskā literatūra, K. Ulmaņa veiktās darbības raksturotas, nosaucot tās vienā vārdā „apvērsums”. Valsts apvērsums ir valsts sabiedriski politiskās iekārtas maiņa vai valdības maiņa, un tā lietojums vairāk sastopams politikas zinātnē. 1933.gada spēkā esošais Sodu likums neparedzēja atbildību par valsts apvērsuma veikšanu. Ņemot vērā, ka K.Ulmaņa veikto darbību raksturs identificējams kā Sodu likuma 69.pantā ietvertā jēdziena „dumpis” definējums, kas paredz, ka dumpis ir varas darbu lietošana ar nolūku grozīt Latvijā pastāvošo iekārtu, kā arī gāzt Saeimu vai atņemt tai ar Latvijas Republikas Satversmi piešķirtās funkcijas, turklāt jēdziens „dumpis” pēc savas būtības ir krimināltiesību zinātņu jēdziens. Kā priekšlikumu aizstāvēšanai, autore izvirza tēzi,

ka juridiski korektāk Latvijā notikušā apvērsuma apzīmēšanai jēdziena „valsts apvērsums” vietā būtu lietot krimināltiesību zinātņu jēdzienu „dumpis”.

7. Par Ministru prezidenta pilnvaru pārkāpšanu, ar bruņoto spēku palīdzību (vardarbību gan nepielietojot, jo dumpis notika pilnībā bez asins izliešanas) gāžot parlamentu un ļaunprātīgi kavējot Saeimas locekļus viņu pienākumu pildīšanā, izsludinot kara (izņēmuma) stāvokli, K.Ulmani varēja saukt pie kriminālatbildības atbilstoši 1933.gada Sodu likuma 69. un 76. pantam.

8. 1933.gada Sodu likuma 69.pants paredzēja atbildību par dumpja, kas saprotams kā varas darbu lietošana ar nolūku grozīt Latvijā pastāvošo iekārtu, kā arī gāzt Saeimu vai atņemt tai ar Latvijas Republikas Satversmi piešķirtās funkcijas, rīkošanu. „Dumpja” jēdziena definīcija jau pēc substances iekļauj arī 1933.gada Sodu likuma 76.pantā paredzēto atbildību par Saeimas darbības traucēšanu.

9. Pamatojoties uz darba gaitā izpētīto, par pamatotu var tikt uzskatīts apgalvojums, ka K. Ulmanis, kurš bija nozīmīga personība Latvijas kā valsts izveidošanās brīdī, gatavojoties un izdarot apvērsumu, pārkāpa likumu, viņš bija likumnepaklausīgs un viņam draudēja atbildība likuma priekšā.

10. Kā priekšlikumu aizstāvēšanai, autore izvirza sekojošu tēzi, ja notikumu virzība būtu citāda un dumpis nebūtu izdevies, vai pie varas būtu nākuši tādi politiskie spēki, kas ievērotu likumību Latvijas teritorijā, dumpja organizatori un viņu līdzdalībnieki, tiktu saukti pie kriminālatbildības, saskaņā ar Sodu likuma 69.pantu, kas paredzēja atbildību, atbilstoši katra nodarījumam.

Annotation

Bachelor's thesis „Juridical Characteristics of the Coup in Latvia” consists of four chapters. In the first chapter the author of the thesis has examined the events in the world during the period of 1920 till May 15, 1935, has considered political events and dissemination of diverse political regimes. After the 1st World War in many European countries the type state administration was democracy, which was very prestigious, but there was a predominant view that democracy as a type of state administration is weak and ineffective, which also caused the dissemination of undemocratic types of state administration in many European countries. In the chapter also the influence of economic crisis on the politics of the world's countries had been examined, because the lack of a long-term economic stability sustainably disturbed the functioning of democracy.

In the second chapter the Latvian political situation has been examined, greater attention has been drawn to the adoption of the *Satversme* in February 15, 1922, existence of Latvia as a parliamentary republic until the coup leaded by Karlis Ulmanis in May 15, 1934. In the thesis possible reasons of the coup have been analyzed, which according to the author might be either imperfection of the *Satversme* or the world's economic crisis, which affected the providence of all the countries in the world to great extent.

Interpretations of the concept “coup” have been studied in the third chapter, and some synonyms or words with a similar meaning have been searched for. Great attention has been drawn to adequacy of usage of the concept, which according to the author is not precise, because this is a concept of political science, but as the actions of Karlis Ulmanis are illegal and culpable, according to the author it would be more appropriate to use the concept of jurisprudence, more precisely criminal law “rebellion”.

Analysis of the rights of a Prime minister has been carried out in the chapter four, examined its boundaries in general, area of authority of Karlis Ulmanis as a Prime minister has been examined, which he had violated by performing a rebellion, which is usage of the authority on purpose to change the system existing in Latvia and upset the *Saeima* or to subtract its functions granted by the *Satversme* of the Republic of Latvia. Karlis Ulmanis was an important character during the time foundation of Latvia as a country, but performing a rebellion he offended against the law and was threatened by the accountability before the law.

Izmantoto avotu un juridisko aktu saraksts

Izmantotā literatūra

- 1) Ašmanis, M. Politikas teorija. Rīgā: Zvaigzne ABC, 2004., 10.
- 2) Andersons, E. Latvijas vēsture 1920-1940. Rīgā: Daugava, 1982., 1.daļa.
- 3) Apsītis, R., Birziņa, L., Grīnbergs, O. Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture (1917-1970). Rīgā: Zvaigzne, 1970
- 4) Autoru kolektīvs. Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Norden, 1996.
- 5) Bērziņš, A. Labie gadi. Rīgā: Grāmatu Draugs, 1963.
- 6) Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A. Latvijas vēsture 20.gadsimts. Rīgā: Jumava, 2005.
- 7) Blūzma, V. Latvijas Republikas Valsts prezidenta institūcija polemikas krustugunīs. *Likums un Tiesības*. 2001., Nr.20.
- 8) Dišlers, K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīgā: Tiesu namu aģentūra, 2004.
- 9) Dunsdorfs, E. Kārļa Ulmaņa dzīve. Rīgā: Daugava, 1978.
- 10) Grīns, A. Pasaules vēsture. Rīgā: Grāmatu Draugs, 1930.
- 11) Kornvels, R. D. Pasaules vēsture divdesmitajā gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1993.
- 12) Latvijas Sociāldemokrātija un K.Ulmaņa valsts apvērsums. *Skolotāju Avīze*. 1989. 11. maijs.
- 13) Latviešu valodas vārdnīca. Rīga: Avots, 1987.
- 14) Lazdiņš, J. Valsts prezidenta institūta tapšana Latvijā. *Likums un Tiesības*. 2001., Nr. 22.
- 15) Lēbers, D., Bišers, I. Ministru kabinets. Komentārs LR Satversmes 6. nodaļai. Rīgā: Tiesiskās informācijas centrs, 1998.
- 16) Mincs, P., Lauva, J. Soda likums ar komentāriem. Rīgā: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1938.
- 17) Mincs, P. Krimināltiesības - sevišķā daļa ar V. Liholojas komentāriem. Rīgā: Tiesu namu aģentūra, 2005., 2.daļa,
- 18) Ministru prezidenta K. Ulmaņa runa radiofonā 1934. gada 18. maijā. *Valdības Vēstnesis*. 1934., Nr.5
- 19) Pleps, J., Pastars, E., Plakane, I. Konstitucionālās tiesības. Rīgā: Latvijas Vēstnesis, 2004.
- 20) Stranga, A. Ebreji un diktatūras Baltijā (1926.-1940.gads). Rīgā: b.i., 1997.
- 21) Šilde, Ā. Pirmā Republika. Esejas par Latvijas valsti. Rīgā: Elpa, 1993.
- 22) Šilde, Ā. Latvijas vēsture 1920-1940. Rīgā: Daugava, 1976.

- 23) Sinonīmu vārdnīca.
<http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?q=apv%20c4%2093rsums&s=0&g=5&r=1108>.
- 24) Švābe, Ā., Būmanis, A., Dišlers, K. Latviešu konversācijas vārdnīca. Rīgā: A. Gulbja apgādība, 1929., 3.sēj.
- 25) Tauriņš, G. Politika (Intelekts, kultūra, atbildība). Rīgā: b.i., 1999.
- 26) Terminu un svešvārdu skaidrojošā vārdnīca .
<http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?r=1107&q=mai%20C5%2086a&id=2068793&g=1>
- 27) Treijs, R. Latvijas prezidenti (1918 – 1940). Rīgā: Latvijas Vēstnesis, 2004.
- 28) Valdības deklarācija. Valdības Vēstnesis. 1934. 19.maijs.
- 29) Valters, P. Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos. Rīgā: Divergens, 2001.
- 30) Vēstures terminu skaidrojošā vārdnīca <http://www.vesture.eu/index.php/Tir%20C4%2081nija>
- 31) Campbell, H. Black's. Law Dictionary. West Publishing CO, 1979.,
- 32) Clarke, P. B. Encyclopedia of Democratic Thought. London: Routledge, 2001.
- 33) Grenville, J. A. S. A history of the World in the 20th Century. United States of America, 2000
- 34) Krieger, J. Politics of the world. New York: Oxford University Press, 1993.
- 35) Thomson, D. Europe since Napoleon. London, 1966.
- 36) Дериошаир, Д., Дериошаир, Я. Политические системы мира. Москва: Рипол Классик, 2004.
- 37) Дорофеева, С. И. История Италии. Москва: Наука, 1971.
- 38) Штейман, И., Кузнецов, С. Независимая Латвия 1918-1940. Рига: Аргāds „SL”, 1996.
- 39) Карр, Э. История Советской России 1917-1923. Москва: Прогресс, 1990.
- 40) Семигин, Г. Ю. Политическая энциклопедия. Москва: b.i., 2000.

Normatīvie akti

- 41) Latvijas Republikas Satversme. LR likums. Rīgā: Zvaigzne ABC, 2007.
- 42) Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Rīgā: A. Gulbja grāmatu spiestuve, 1922.
- 43) Krimināllikums. LR likums. 1998. 17. jūnijs. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 8. jūlijs, nr. 199/200 (1260/1261)
- 44) Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. Likums par Valsts Prezidenta amatu izpildīšanu. LR likums, spēkā neesošs. Rīgā: b.i., 1936.

45) 1933.gada 24.aprīļa Sodū likums.LR likums, spēkā neesošs. Rīgā.: b.i., 1934.

46) Veimāras konstitūcija. http://www.zum.de/psm/weimar/weimar_vve.php

47)Конституция Союза Советских Социалистических Республик.

<http://195.208.218.101/ER/Etext/cnst1924.htm>

Juridiskās prakses materiāli

46) Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas. 18. burtnīca. 1921. gada 26. oktobris. 1703. sl.

47) Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas. 14. burtnīca. 1921. gada 21. septembris. 1303. sl.

Apliecinu, ka bakalaura darbu esmu uzrakstījis patstāvīgi, izmantojot darbā norādītos avotus, un darbs nav plagējāts.

/Darba autores paraksts, datums/

Bakalaura darbs aizstāvēts:

Bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

2009.gada____._____

un novērtēts ar atzīmi __

Komisijas priekšsēdētājs